

Vjerski odgoj djece s poteškoćama u govorno-komunikacijskomu području

Mikulić, Marija Anđela

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Catholic Theology / Sveučilište u Splitu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:202:021155>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of The Catholic Faculty of Theology
University of Split](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
DIPLOMSKI KATEHETSKO – TEOLOŠKI STUDIJ

MARIJA ANĐELA MIKULIĆ

VJERSKI ODGOJ DJECE S POTEŠKOĆAMA
U GOVORNO – KOMUNIKACIJSKOM PODRUČJU

Diplomski rad

Split, 2023.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
KATEHETSKO-TEOLOŠKI STUDIJ

Marija Anđela Mikulić

VJERSKI ODGOJ DJECE S POTEŠKOĆAMA
U GOVORNO – KOMUNIKACIJSKOM PODRUČJU

diplomski rad

iz Religiozne pedagogije i katehetike

kod dr. sc. Mihaela Provića

Split, 2023.

SADRŽAJ

SAŽETAK	1
UVOD.....	1
1. ČOVJEKOVA VRIJEDNOST I INKLUZIJA: POVIJESNI KONTEKST I OBRAZOVNI SUSTAV ZA DJECU S POSEBNIM POTREBAMA.....	3
1.1. Čovjek stvorenje Božje sa svojom vrijednošću i dostojanstvom.....	3
1.2. Društveno povijesni kontekst razvoja odgoja djece s poteškoćama	6
1.3. Inkluzija djece s posebnim potrebama u obrazovanje	9
2. JEZIK, GOVOR I KOMUNIKACIJA	13
2.1. Jezik i jezično – govorni razvoj djeteta sa svojim čimbenicima.....	13
2.2. Simptomi i vrste jezično – govornih poteškoća: artikulacijski poremećaji, poremećaji ritma i tempa (mucanje, brzopletost, bradilalija), disleksija, disgrafija	18
2.2.1. Artikulacijski poremećaji ili poremećaji izgovora	19
2.2.2. Poremećaji ritma i tempa	20
2.3. Logopedija i liječenje	23
2.4. Udruga DYYX i njen rad u Splitsko – dalmatinskoj županiji.....	25
3. VJERSKI ODGOJ DJECE DJECE S GOVORNO KOMUNIKACIJSKIM TEŠKOĆAMA	27
3.1 Utjecaj i značenje obitelji u vjerskom odgoju i razvoju vjere kod djece s poteškoćama	27
3.2. Igra u vjeronauku kao poticaj djetetovog jezično – govornog razvoja	29
3.3. Sveto Pismo i Isus Krist kao liječnik	31
ZAKLJUČAK	34
LITERATURA.....	36
IZJAVA O A.K.	39
SUMMARY	40

Sažetak

U ovome radu autorica se bavi problemom obrazovanja djece s poteškoćama u razvoju sa naglaskom na govorne i komunikacijske poteškoće. Rad ističe važnost čovjekove vrijednosti i dostojanstva kao ljudske osobe utemeljenoj na stvorenosti na sliku Božju. Također se razmatra problem inkluzije djece s poteškoćama u razvoju kroz povijest. U središnjem dijelu rada autorica se usredotočuje na jezično – govorni razvoj djece i faktore koji utječu na isto. Unutar tog poglavlja autorica se bavi definiranjem govornih poteškoća i njihovih simptoma, ulogom logopedije kao i aktivnošću udruge DYXY u Splitsko – dalmatinskoj županiji. U trećem poglavlju autorica piše o važnosti i utjecaju obitelji na razvoj vjerskog odgoja djece s poteškoćama u razvoju temeljeći se ponajviše na crkvenim spisima i dokumentima. Proučava značaj Svetoga Pisma i napose Isusa Krista kao temeljnog odgojitelja.

Ključne riječi: dostojanstvo, inkluzija, logopedija, obitelj, Isus Krist

UVOD

Iako je današnji svijet razvijen na raznim područjima te je sveprisutan utjecaj znanosti, tehnologije i drugih medijskih sredstava za napredak ljudskog čovječanstva, ipak nailazimo na činjenicu da je u svijetu sve više razvoja raznih poteškoća kod djece, bilo fizičkih ili mentalnih kategorija. Tako, unatoč raznim otkrićima i razvoju moderniteta, nailazimo na sve veći broj djece koji ima poteškoće u jezično – govornom području te isto tako unatoč dugoj povijesti razvoja školstva i pojma inkluzije, vidimo da se i u 21.om stoljeću i dalje vode borbe o nedovoljnoj podršci takvoj djeci i pružanju pomoći u obrazovanju njima te podršci njihovim obiteljima. Stoga se u ovome radu želi približiti problematika te pojave.

Rad će biti podijeljen na tri poglavlja. U radu će se započeti govorom o pojmu čovjekova dostojanstva i vrijednosti ljudske osobe gdje će se progovoriti o čovjeku koji je stvoren na sliku Božju. Kroz izlaganje će se proći kroz povijest razvoja pojma ljudskog dostojanstva, pitanje deklaracija o ljudskim pravima, zatim kroz postavke Svetog Pisma kroz Stari i Novi zavjet u spisima proroka i apostola. Zatim će se razraditi društveno – povijesni kontekst razvoja odgoja djece s poteškoćama u razvoju: definicije poteškoća, vrste, pitanje odgoja i pristupa toj djeci kroz povijest i sl. Nakon toga će slijediti govor o inkluziji takve djece u obrazovanje: objasniti će se pojam inkluzije, koje su faze, čimbenici i kako se stvara inkluzivna škola.

Drugo poglavlje rada će biti usmjereno na govor i komunikaciju. Prvo će se prikazati tijek djetetova razvoja, čimbenici koji su uvjet dobrog odgoja gdje će se istaknuti važnost dobrog odnosa između roditelja, mirnog djetinjstva, važnost komunikacije sa djetetom. Posebno će se posvetiti jedan dio govoru o važnosti triju čimbenika: roditelja, odgojitelja i medija. U nastavku drugog poglavlja se će pisati o simptomima i vrstama govornih poteškoća, između ostalog o mucanju, disgrafiji, disleksiji i sl te zatim o važnosti logopedije i pravovremenog liječenja. U kontekstu drugog poglavlja će se spomenuti i udruga DYXY koja djeluje u Splitu i istraživanje koje je provedeno kroz razgovor sa djelatnicima te ustanove.

U posljednjem dijelu rada se će pisati o vjerskom odgoju te djece u kojem se se prvo istaknuti važnost obitelji u razvoju vjere u koju su uključeni zdravi međusobni odnosi, važnost zajedničke molitve, poticanje razgovora o vjeri i davanju prostora djeci za postavljanje pitanja. Drugi dio posljednjeg dijela će se baviti važnošću igre – razraditi će se pojam igre, kakve igre postoje za poticanje govora te kako to primijeniti u vjeronaučnoj nastavi. Rad će završiti sa govorom o Svetom Pismu i Isusu Kristu kao uzoru odgojitelja dajući primjere biblijskih citata gdje se spominju govorne teškoće te Krist kao lijek.

1. ČOVJEKOVA VRIJEDNOST I INKLUZIJA: POVIJESNI KONTEKST I OBRAZOVNI SUSTAV ZA DJECU S POSEBNIM POTREBAMA

1.1. Čovjek stvorenje Božje sa svojom vrijednošću i dostojanstvom

Dostojanstvo ljudske osobe je tema koja kroz cijelu ljudsku povijest nailazi na različite interpretacije. Od antike do suvremenoga doba, o ljudskom dostojanstvu se pisalo u različitim kontekstima i različitim perspektivama. Pojam 'dostojanstvo' dolazi iz latinske riječi „dignitas“ što označava kvalitetu osobe, ono što u osobi zaslužuje poštovanje. Dok se u antici poštovanje osobe povezivalo sa njezinim političkim, društvenim i gospodarskim statusom, sa razvojem kršćanstva pitanje dostojanstva nailazi na 'nove' poglede; kršćanstvo progovara o univerzalnoj vrijednosti svakog ljudskog bića, bez obzira na fizičke, mentalne ili spolne razlike. Kršćanstvo svoj nauk o dostojanstvu svake ljudske osobe crpi iz prvih redaka Svetoga Pisma i knjige Postanka gdje stoji da „Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih.“ (Post 1,27). Čovjek je stoga 'imago Dei', njegova kvaliteta leži upravo iz njegova odnosa sa Bogom.¹

Gledano povijesno, tema ljudskog dostojanstva se prvi put spominje u Francuskom Ustavu iz 1789. u kojem stoji da se svi ljudi rađaju jednaki i slobodni. U modernom dobu o tomu pišu različite konvencije i deklaracije, a jedna od njih je i Opća deklaracija o ljudskim pravima UN-a iz 1948. u kojem stoji da „sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima“ te nadalje „svakome pripadaju sva prava i slobode bez razlike bilo koje vrste, kao što je rasa, boja kože, spol, jezik..² Što se tiče kršćanskog personalizma, kao što je već rečeno, dostojanstvo osobe leži u stvorenosti na sliku Božju. Čovjek je „stvoren posljednji, čovjek je Božje remek djelo, vrhunac i kruna stvaranja.“³ Naspram svih ostalih stvorenja koja Bog načinja, čovjek ima primat nad njima. Sve stvoreno nosi odraz Stvoritelja, a čovjek se u tome redu posebno ističe. Čovjek je jedini u kojem počiva 'dah Božji' jer on je jedino stvorenje kojemu Bog udiše život u nosnice (usp. Post 2,7). Sveto Pismo koristi nekoliko pojmova kada govori o čovjeku, a to su: nefeš, ruah i leb. Nefeš (heb.) označava disanje, stoga to je značajka čovjeka i životinje. Ruah je pojam koji se veže uz vjetar,

¹Josip Balaban, Danijel Crnić, Čovjek je slika božja – temelj kršćanske antropologije, na: <https://www.zg-nadbiskupija.hr/>, (10.9.2023.)

²NARODNE NOVINE, Odluka o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima, na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/2009_11_12_143.html, (10.5.2023.)

³Ana Puljić, Dostojanstvo ljudske osobe, <https://zir.nsk.hr/islandora/object/djkbfb%3A126>, (10.9.2023.)

određenu silu, a s vremenom se razvio do pojma 'duh.' Pojam 'leb' je onaj u kojem je sadržana posebnost čovjeka. Leb u prijevodu označava 'srce', čovjeka samoga, ono što ga osposobljava da razumski i slobodno odlučuje i odgovori na Božji poziv. Tako je čovjek cijelim svojim bićem usmjeren prema Bogu. Nauk o kongregaciji Vjere u napatku o poštovanju ljudskog života stoga piše: „Ljudski je život svet jer od samog svog početka uključuje Božje stvaralačko djelovanje, i zauvijek ostaje u posebnom odnosu sa Stvoriteljem, svojom jedinom svrhom. Bog je jedini gospodar života od njegova početka do njegova svršetka: nitko i ni u kojim okolnostima ne može sebi uzeti pravo da izravno uništi nevino ljudsko biće.“⁴ Pošto je stvoren na sliku Božju zaslužuje najveću brigu i zaštitu što je vidljivo iz devetog poglavlja Knjige Postanka gdje stoji: „ Tko prolije krv čovjekovu, njegovu će krv čovjek proliti! Jer na sliku Božju stvoren je čovjek!“ (Post 9,6).

Međutim, ranjen grijehom, čovjek iako i dalje ostaje slika božja, on biva lišen slave koja mu je bila namijenjena. Stoga se o starozavjetnoj antropologiji koja je predznak novozavjetne o dostojanstvu čovjeka progovara pod vidom spasenja.

U Novom Zavjetu, pojam čovjeka kao slike božje dobiva novo značenje, potpuno. Značenje biva objavljeno u utjelovljenju samoga Boga koji dolazi na svijet kako bi čovjeku vratio dostojanstvo koje mu pripada od početka i povratio ga u 'communio' božanskog života. Unatoč grijehu, „Isus Krist je objavitelj istine da smrt i grijeh nemaju posljednju riječ u povijesnom svijetu života, nego život i milost.“⁵ Čovjekova bogosličnost se najbolje reflektira u osobi Isusa Krista koji je 'savršeni čovjek.' (usp. Kol 1,15). Čovjek u toj objavljenosti Isusa Krista biva osposobljen ostvariti puninu svojega bića, slobodu i na koncu spasenje. Postajući jedan od nas, Krist nam daje mogućnost da postanemo djeca božja i suzajedničari božanske naravi.⁶ O vrijednosti ljudske osobe naspram utjelovljenja Isusa Krista je otpjevao i psalmist prije njegova vremena riječima: „Što je čovjek, da ga se spominješ? Ili sin čovječji da ga pohadaš? Ti ga učini malo manjim od anđela, slavom i čašću njega okruni i postavi ga nad djela ruku svojih. Sve mu pod noge podvrgnu.“ (Ps 8, 5-7). Utjelovljenjem Isusa Krista čovjek na određeni način biva ponovno 'stvoren' i iznova pronalazi svoje dostojanstvo i vrijednost.⁷

⁴KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Napatok o poštivanju ljudskog života u nastanku i o dostojanstvu rađanja, Donum vitae, Dar života*, (22. veljače 1987), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2012., 5.

⁵Ana Puljić, *Dostojanstvo ljudske osobe*

⁶Usp. Ana Puljić, Suzana Vuletić, *Dostojanstvo osobe u kontekstu kršćanske antropologije, Služba Božja* 59(2019)3, 292 – 311, ovdje 300.

⁷*Isto.*

Za novozavjetno poimanje čovjeka također valja spomenuti spise apostola Pavla i Ivana. Za obojicu polazište teološke antropologije je svijest o ljudskoj ranjenosti uzrokovanoj grijehom. Iako Pavao svoje temelje ima u Starom Zavjetu te govori o 'pneumi' i 'somi', on uvodi novi pojam 'kardia' koji označava srce koje je skriveno svima osim Bogu. U ovomu pojmu se rađa novi vid gledanja na čovjekovo dostojanstvo, a to je moralnost. Stvarajući čovjeka, Bog je u njega usadio moralni zakon kojim čovjek svjesno i slobodno bira između dobra i zla. Birajući dobro, čovjek se ostvaruje u življenju po primjeru Krista koji je uzor i ideal svetosti života. Katekizam Katoličke Crkve u broju 521. piše „Sve što je Krist živio, on nam omogućuje živjeti to u njemu i da on to živi u nama...pozvani smo da tvorimo jedno s njime, kao udovima svoga Tijela on nam omogućuje sudjelovati u onome što je sam živio u svome tijelu za nas i kao naš uzor.“⁸ Također Drugi Vatikanski koncil u više navrata naučava da „se čovjekovo istinsko dostojanstvo očituje u pokoravanju nutarnjem glasu savjesti, a ona je „najskrovitija jezgra i svetište čovjeka.“⁹ Uz Pavla, evanđelist Ivan od početka piše o Logosu koji dolazi kako bi čovjeka obnovio i podario spasenje koje je razoreno djelima đavolskim kada kaže „Svjetlo istinsko koje prosvjetljuje svakog čovjeka dođe na svijet“ (Iv 1,9) te nastavlja „a onima koji ga primiše podade moć da postanu djeca Božja.“ (Iv 1,12). Papa Ivan Pavao II., također o tome progovara u enciklici „Fides et ratio“ kada piše da je „sam Bog usadio u srce ljudi nastojanje da spoznaju istinu i da najposlije spoznaju njega, kako bi spoznavajući i ljubeći njega prispjeli k punoj istini o samima sebi.“¹⁰ Dakle, u Novom Zavjetu pitanje dostojanstva se veže na čovjekov moralno – religiozni život, temeljen u Objavi osobe Isusa Krista te je cilj kršćanskog života dovesti ga do savršenstva postajući što sličniji Spasitelju.

Na kraju, ono što još valja spomenuti kao važan dio govora o ljudskom dostojanstvu jest tema zajedništva. Kao što čitamo u Knjizi Postanka gdje stoji da Bog kaže „načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična“ (Post 1,26) vidimo da je čovjek stvoren iz želje Trojedinoga Boga kojemu je osnovni zakon življenja i djelovanja zajedništvo u ljubavi.¹¹ Svrha stvaranja nije da čovjek bude izolirani pojedinac već da se razvija i daruje u zajedništvu s drugima. Katekizam Katoličke Crkve također na to podsjeća kada donosi riječi: „Budući da je na sliku Božju, čovjek kao pojedinac ima dostojanstvo osobe: on nije tek nešto, nego netko. Sposoban je upoznati sebe, posjedovati se i slobodno se davati te ulaziti u zajedništvo s

⁸Ivan Pavao II., *Katekizam Katoličke Crkve*, Hrvatska biskupska konferencija, Zagreb, 1994, 521.

⁹Ana Puljić, Suzana Vuletić, *Dostojanstvo osobe u kontekstu kršćanske antropologije*, 302.

¹⁰Usp. Richard Pavlić, Martina Vlahović, *Čovjek – slika božja, Teološka interpretacija i suvremeni izazovi, Riječki teološki časopis*, 50(2017)2, 359-386., ovdje 371.

¹¹*Isto*, 373.

drugim osobama.¹² Čovjek se otvara drugima, stupa u odnos i živi s bližnjima te u zajedništvu dalje radi i stvara, a Trojstvo je temelj za shvaćanje čovjeka i temelj tog zajedništva. Biti čovjek znači biti bližnji, biti otvoren, izlaziti u susret jer „iz iskustva znamo da ljubav mora težiti prema drugome, da bi se mogla zvati ljubavlju.“¹³ Kao što se Bog utjelovio u svojoj Riječi kako bi čovjeku pokazao veličinu njegova dostojanstva, toliko vrijedi da „koliko se više ljudsko biće priopćuje, izlazi iz sebe, dariva se i prima dar drugoga, tim više je osoba.“¹⁴

1.2. Društveno povijesni kontekst razvoja odgoja djece s poteškoćama

Odnos cjelokupnog društvenog sustava prema osobama s invaliditetom, poteškoćama u razvoju itd., se mijenjao tokom povijesti ovisno o društvenim događanjima te stanju društva na koje je između ostaloga utjecao i nemal broj ratnih sukoba i sl. Pogled društva na osobe s poteškoćama u razvoju je prolazio kroz razdoblja 'uzdizanja' i 'pada' po pitanju javnog prostora i brige za te osobe.¹⁵ Međutim, „razvojem proizvodnih snaga, znanosti, umjetnosti, filozofije stvara se humaniji odnos prema osobama s invaliditetom i djeci s teškoćama u razvoju.“¹⁶

Da bi se moglo nešto reći o cjelokupnom društveno – povijesnom razvoju djece s poteškoćama u razvoju, potrebno je prije svega definirati tko su točno ta djeca. Različite su definicije iako se u glavnome slažu. Djeca odnosno osobe s poteškoćama u razvoju su osobe čije su sposobnosti svakodnevnog normalnog funkcioniranja u odnosu na ostale ljude na određeni način ograničene. Pojam 'invalid' crpi svoje korijene u latinskom jeziku u kojem ova riječ označava nekoga tko je 'nesposoban' i 'nevrijedan.' Tako početkom 19.tog stoljeća Svjetska zdravstvena organizacija definira invaliditet kao bilo kakvo ograničenje koje onemogućuje obavljanje određene aktivnosti na način koji se smatra normalnim za ljudsko biće.¹⁷ Najmlađi dokument o ljudskim pravima je UN-ova Konvencija o ljudskim pravima iz 2006. a Republika Hrvatska je odluku ratificirala 3. lipnja 2008., te od tada u pravilnicima o

¹²Ivan Pavao II., *KKC*, 357.

¹³Marjan Vugdelija, Dostojanstvo čovjeka u svjetlu Biblije i kršćanske teologije, *Služba Božja*, 40(2000.)1, 3-64, ovdje 17.

¹⁴*Isto*, 35.

¹⁵Usp. Esmeralda Sunko, Društveno povijesni kontekst odgoja i obrazovanja djece s teškoćama u razvoju, *Školski vjesnik*, 65,(2016) 4, 601-620., ovdje 602.

¹⁶*Isto*.

¹⁷Usp. Mario Dadić, Ante Bačić, Ivana Župa, Ana Vukoja, Definiranje pojmova invaliditet i osoba s invaliditetom, *Hrana u zdravlju i bolesti*, Specijalno izdanje(2018)10, 64-66., ovdje 65.

osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju stoji definirano da su djeca s poteškoćama u razvoju djeca „čije sposobnosti ograničavaju sudjelovanje u odgojno obrazovnom procesu s ostalim učenicima, a proizlaze iz tjelesnih, mentalnih, intelektualnih, osjetilnih oštećenja i poremećaja funkcija i /ili kombinacije više vrsta oštećenja.“¹⁸ Odgoj je star koliko i sam čovjek te kao što je već rečeno, vrijednost osobe se gledala po tome koliko je pojedinac doprinio zajednici i cjelokupnom društvu, bilo to u pribavljanju hrane, obrani od neprijatelja i sl. U tom kontekstu sve osobe koje su se rađale sa određenim nedostatkom, bilo fizičkim bilo mentalnim, smatrane su nepotrebnima i suvišnima. Tako znamo da su se u antičkoj Grčkoj odmah pri rođenju djeca 'pregledavala' od strane starješina te ako je dijete bilo zdravo ostavljalo se roditeljima na odgoj, međutim, ukoliko je bio primjećen bilo kakav nedostatak, takva djeca okrutno bacala sa planine Tajget jer se smatralo da takvo dijete odmah umre nego da ostane živo i nesposobno služiti državi.¹⁹ U srednjem vijeku u skladu sa kršćanskom naukom, s jedne strane je pružana njega i ljubav prema takvoj djeci po Kristovu nauku, no s druge strane, takva djeca su često bila zatvarana u različite mentalne ustanove gdje su bila mučena ne bi li priznala svoju povezanost sa demonima.²⁰ Međutim, unatoč brutalnom pristupu kroz povijest, razdoblje renesanse i humanizma sa sobom donosi i procvat na tome području. Područje psihologije i pedagogije se počinje sve više baviti odgojem te se zanima za djecu s poteškoćama u razvoju te dolazi do pisanja knjiga, otvaranja kuća/sirotišta za takvu djecu itd. Među pedagogima se posebno valja istaknuti Komenskoga i Johna Locka koji su veliki dio svojih istraživanja posvetili i ovom području. Komenski tako drži da se svojoj djeci treba omogućiti odgoj a Locke smatra da uzroci poteškoća u razvoju među ostalim leže i u siromaštvu i lošim životnim uvjetima.²¹ Kao što je već napisano, na stav prema osobama s poteškoćama u razvoju su utjecali brojni ratovi i društvene nepogodnosti te tako u 18-tom stoljeću dolazi do razvoja institucionaliziranog odgoja djece s poteškoćama. Sa Francuskom revolucijom i Deklaracijom o ljudskim pravima „sazrele su ideje o jednakosti među ljudima, na produbljenom osjećaju humanosti jača i moralna svijest društva jača i uvjerenje da je djeci s teškoćama potrebno omogućiti obrazovanje i osposobiti ih za život.“²² Sa razvojem medicine i tehnoloških znanosti dolazi do otkrića uzroka sve više bolesti te prevencije i liječenja istoga a u skladu s time i do drugačijeg pristupa djeci s poteškoćama. Događa se

¹⁸NARODNE NOVINE, Odluka o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima, na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2009_11_12_143.html, (10.9.2023.)

¹⁹Usp. From infanticide to Mount Olympus: Disability in ancient Greece, <https://mentoringreece.com/mount-olympus-disability-ancient-greece/>, (10.5.2023.)

²⁰Usp. Sunko Esmeralda, Društveno povijesni kontekst odgoja i obrazovanja djece s teškoćama u razvoju, 603.

²¹*Isto*, 604.

²²*Isto*, 606.

kvalitativni pomak u odnosu na antički pristup te ovakvi novi „medicinski tretmani utjecali su na pedagošku teoriju i praksu oblikovanja Heil pedagogije (liječevna pedagogija), s kojom započinje prvo znanstveno osvještavanje osoba s invaliditetom.“²³ Posebno za ovaj rad također valja istaknuti utjecaj liječnika u razvoju logopedije i daktiologije.

Međutim, unatoč određenom razvoju na ovome području, u razdoblju od 1860-te do 1890-te se naziva pesimističnim razdobljem za ovu djecu te društvo od njih odustaje. Razlog tomu je što su osobe s teškoćama smatrane opasnima za civilizaciju, opterećenje za škole i kriminalitet.²⁴ William W. Ireland 1877. objavljuje rad u kojem iznosi da postoje „2 stupnja intelektualnog funkcioniranja kod umobolnih osoba – idiotija i imbecilnost te ih povezuje s govornim teškoćama osobe.“²⁵ Sto godina nakon, Marija Montessori 1887-te otvara prvu školu za djecu s poteškoćama u razvoju te u svome radu zagovara upotrebu didaktičkih pomagala i samorazvoja, a krajem 19. stoljeća, djeca s poteškoćama u razvoju postaju ravnopravna pred zakonom.

Razdoblje devetnaestoga s prijelazom na dvadeseto stoljeće donosi sa sobom ponovni pad u pozitivnom pogledu na osobe s poteškoćama. U razdoblju dvaju velikih svjetskih ratova dolazi do ekonomske krize i potrebe za obnovom društvenih struktura a sve osobe koje nisu bile sposobne doprinijeti obnovi smatrane su viškom te su često bile zatvarane u posebne institucije i smatrane prijetnom društvu a također „zaključavani su u podrumima i tavanima obiteljskih kuća, skrivani po šupama i štalama obiteljskih imanja, kako ne bi bili izloženi pogledima javnosti.“²⁶ Zabrinutost za razvoj društva je čak dovela i do zakona o sterilizaciji osoba s poteškoćama početkom 1930-ih diljem svijeta. Preokret se dogodio sa okončanjem II. sj. rata kada su uočene posljedice nacističkog genocida i pristupa 'čišćenja' svih koji nisu germanskog podrijetla.²⁷ Dolazi do sve većeg govora o potrebi integracije, promoviranja jednakog pristupa svoj djeci te omogućavanju školovanja svima a Konvencija o pravima djeteta je prvi dokument koji sustavno izlaže te pristupe. Na Svjetskoj konferenciji u Salamanci 1994-te „naglašeno je da škole moraju biti prilagođene svoj djeci bez obzira na njihovo „fizičko, intelektualno, emocionalno, jezično ili neko drugo stanje.“²⁸

²³Isto, 608.

²⁴Usp. Isto, 610.

²⁵Isto, 610.

²⁶Isto, 613.

²⁷Usp. Isto, 615.

²⁸Centre for Studies on Inclusive Education supporting inclusion, challenging exclusion, The UNESCO Salamanca Statement, <http://www.csie.org.uk/inclusion/unesco-salamanca.shtml>, (10.5.2023.)

Hrvatski sabor u skladu s Konvencijom i njenim načelima, 2007. objavljuje Zakon o potvrđivanju konvencije o pravima osoba s invaliditetom i fakultativnog protokola uz konvenciju o pravima osoba s invaliditetom u kojem između ostaloga stoji da će djeci s teškoćama u skladu s ostalom djecom biti pružena pomoć u ostvarivanju prava s obzirom na razinu teškoća, da osobe s invaliditetom imaju pravo svugdje biti priznate kao osobe jednake pred zakonom te da imaju pravo na obrazovanje u zajednici u kojoj žive te pravo na pomoć kako bi im se olakšalo obrazovanje.²⁹

Gledajući sve zajedno može se vidjeti da je pristup osoba s poteškoćama prolazio kroz razne faze u povijesti te će nam i za dalje upravo povijest biti pokazatelj stanja društva, razvoja pristupa prema osoba s poteškoćama gdje ćemo vidjeti je li društvo govori u prilog tim osobama ili ne.

1.3. Inkluzija djece s posebnim potrebama u obrazovanje

Pojam 'inkluzija' potječe od latinske riječi 'inclusio' a označava uključivanje nečega/nekoga u određene strukture.³⁰ Temelj inkluzije i cjelokupnog inkluzivnog pristupa leži u izgradnji zajednice. Da bi se mogla izgraditi škola u kojoj vlada kultura inkluzivnosti potrebno je poučavati djecu o međusobnom uvažavanju, poštovanju i brizi jednih za druge. Naravno, da bi se djeca ponašala na taj način jedni prema drugima, potreban je odgoj o kojem se već pisalo u prijašnjim poglavljima. Bez društva koje nije ujedinjeno i bez odraslih koji ne poučavaju mlađe naraštaje o potrebi pristupa ljubavi i prihvaćanja jednih prema drugima, djeca nemaju od koga učiti.

U vremenskom razdoblju se može pratiti nekoliko faza inkluzije: „To su model milosrđa ili deficita, medicinski model, socijalni ili društveni i model ljudskih prava.“³¹ U prvom modelu osoba se promatra kao žrtva, u drugom tj. medicinskom pristupu cilj je pomoći osobi te je prilagoditi okolini te je ovaj model povezan sa socijalnim modelom gdje se osobe vodi jedne k drugima. Model ljudskih prava je pristup u kojoj je cilj osobu s poteškoćama

²⁹Usp. Pravobranitelj za osobe s invaliditetom, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, <https://posi.hr/konvencija-o-pravima-osoba-s-invaliditetom/>, (10.5.2023.)

³⁰Usp. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=27473>, (10.5.2023.)

³¹Đurđica Ivančić, Zrinjka Stančić, Stvaranje inkluzivne kulture škole, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 49(2013)2,139-157., ovdje 140.

izjednačiti sa drugim osobama.³² Osim ove podjele, u knjizi *Inkluzivni odgoj i obrazovanje u školi* navodi se šest suvremenih shvaćanja inkluzivne kulture škole:³³

- Inkluzija se shvaća kao briga o učenicima s posebnim obrazovnim potrebama
- Inkluzija je shvaćena i kao odgovor na mjere disciplinske ekskluzije
- To je inkluzija svih grupa ranjivih na segregaciju i društvenu marginalizaciju
- Inkluzija se realizira kroz inicijativu i razvoj škole za sve
- Inkluzija je obrazovanje za sve
- Inkluzija se razvija i kao načelan pristup obrazovanju i društvu

Nadalje, inkluzivna kultura škola „podrazumijeva promicanje kulture škole koja se odnosi na proslavu različitosti, smisao za socijalnu pravdu i solidarnost i inkluzivnu politiku.“³⁴ Inkluzija u sebi uključuje sudjelovanje svih članova zajednice, od roditelja preko službenika u školi te svake osobe koja je dio društva kao takvoga te to zahtijeva prihvaćanje svakog učenika onakvim kakav on jest. Katarina Tomaševski navodi četiri dimenzije odgoja i obrazovanja a to su: raspoloživost, dostupnost, prihvatljivost i prilagodljivost. Raspoloživost se odnosi na dužnost svake države da osigura obrazovanje za sve, dostupnost da se ukinu sve prepreke te prihvatljivost i prilagodljivost traži da države osiguraju odgoj i obrazovanje prema različitim standardima i grupama.³⁵ Škola je ta koja treba neprestano raditi na razvijanju novih pristupa i davanju potpore različitostima. bilo kroz različite tribine, zajedniče igre u učionici, predstavljanje humanitarnih udruga unutar zajednice koji se bave radom sa osobom sa poteškoćama. Također je od velike važnosti uključenost roditelja 'normalne' djece kako bi djeca mogla od koga učiti po primjeru. Inkluzivni odgoj označava snažnu povezanost sa obitelji jer obitelj jest i ostaje prva djetetova socijalna sredina u kojoj se razvija. Način na koji se obitelj nosi sa djetetovim poteškoćama i potrebama bitno određuje razvoj samog djeteta i njegovu budućnost. Papa Ivan Pavao II. u enciklici *Evangelium Vitae* o obitelji piše sljedeće: „unutar naroda života i za život, odlučujuća je odgovornost obitelji: to je odgovornost koja proizlazi iz same njezine naravi - da bude zajednica života i ljubavi, utemeljena na ženidbi - i

³²*Isto*

³³Goran Livazović, Dalida Alispahić, Enisa Terović, *Inkluzivni odgoj i obrazovanje u školi*, Društvo ujedinjenih građanskih akcija, Sarajevo, 2015.,11.

³⁴Đurđica Ivančić, Zrinjka Stančić, *Stvaranje inkluzivne kulture škole*, 142.

³⁵Usp. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, *Pravo djeteta na odgoj i obrazovanje: teorije, politike i prakse*, Zagreb, 2017., 2.

iz njezina poslanja da čuva, objavljuje i priopćava ljubav.³⁶ Važno je također znati da nemaju svi roditelji jednako znanje i mogućnosti za odgoj djece s poteškoćama, stoga je važno znati situaciju obitelji te osigurati pomoć na načine na koje je potrebno.

Kao osobu u inkluzivom odgoju koju valja posebno istaknuti jest učitelj. Gledajući suvremeni svijet, učitelji su ti s kojima djeca provedu veliki dio svoga dana te u skladu s time učitelji sa „svakim djetetom ostvaruju komunikaciju koja odgovara njegovim emocionalnim, socijalnim, tjelesnim i kognitivnim mogućnostima te jakim stranama i potrebama.“³⁷ Učitelj je taj koji prepoznaje različite djetetove potrebe te potiče njegov razvoj te radi na razvijanju međusobnog poštovanja svih učenika. Učitelj je taj koji mijenja okruženje u skladu s mogućnostima učenika i njihovim potrebama učenja i koji ih potiče na izazove ali „istovremeno, pokazuje poštovanje za svako dijete zanimajući se za njegove osjećaje, ideje i iskustva, pritom razvijajući osjećaj bliskosti i privrženosti kao preduvjeta kvalitetnog pedagoškog odnosa.“³⁸ Neke od karakteristika nastavnika koji vodi inkluzivni razred su: kontinuitet, održavanje tempa, državanje pažnje, odgovornost, stvaranje izazov te raznovrsnost a elementi upravljanja razredom su razredna klima, organizacija te disciplina.³⁹

U školi je također od iznimne važnosti ravnatelj kao vođa škole koji drži sve konce u svojim rukama te o njegovim pothvatima ovisi cjelokupno stanje škole. Stoga ravnatelj surađuje sa roditeljima i učiteljima „kako bi se sagledala njihova stajališta i zajednički utvrdile i osigurale psihološke, pedagoške, programsko-organizacijske, didaktičko-metodičke i socijalne mogućnosti inkluzivnog djelovanja škole.“⁴⁰ Stoga pri svakom radu treba imati na umu da su suradnja i komunikacija s obitelji ključan temelj za razvoj inkluzivne kulture škole.

Što se tiče plana i programa inkluzivne kulture škole, temelj treba biti otvorenost svakom djetetu, različitim poteškoćama koje djeca imaju i s kojima se nose kroz život. Plan i program treba biti koncipiran na način da je fleksibilan i da uvažava različite sposobnosti učenika. I ovdje je važna suradnja s obitelji kako bi učitelj mogao razgovarati s roditeljima mogao izmjenjivati informacije o razvoju djeteta. Također, vrlo je važan izgled same učionice i način na koji je koncipirana. Prostor za učenje treba biti djeci ugodan, poticati ih na rad i

³⁶Usp. Ivan Pavao II., *Evangelium Vitae – Evandjelje života, Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života*, (25.ožujka 1995.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003., 92.

³⁷Goran Livazović, Dalida Alispahić, Enisa Terović, *Inkluzivni odgoj i obrazovanje u školi*, 16.

³⁸*Isto*, 20.

³⁹Usp. *Isto*, 25.

⁴⁰Đurđica Ivančić, Zrinka Stančić, *Stvaranje inkluzivne kulture škole*, 144.

logički organiziran.⁴¹ Također ono što djeci s posebnim potrebama koristi za rad su razna didaktička pomagala, zatim osiguranje dodatnog vremena kod rješavanja zadataka te unaprijed napravljeni raspored aktivnosti. Također, u učionici „potrebno je otkloniti fizičke barijere, ali i osigurati prostor od oštrih ili opasnih predmeta i sadržaja. Nužno je adaptirati prostor primjerenim školskim namještajem „ali i posebnim vizualnim oznakama i orijentirima te osigurati dovoljno vremena za samostalni mentorsko-konzultativni rad s nastavnikom, dopunsku nastavu, ali i produženi boravak.“⁴² U slučaju potrebe, moguće je napraviti individualni program sa točno preciziranim smjerom rada i ciljevima za pojedinog učenika s obzirom na njegove mogućnosti. Detalje na koje u tom programu treba obratiti pozornost su društvene i motoričke vještine, motivacija, pažnja itd. Za djecu s poteškoćama u razvoju je od velike važnosti poticaj, potpora od strane učitelja i ostalih učenika. Svi ovi detalji pomažu djetetu da se osjeća više sigurnim i spremnim za rad te da razvija osjećaj samopouzdanja i samovrijednosti. Važno je dijete prihvatiti onakvim kakvim jest te mu kroz djela pokazati ljubav i prihvaćenost „jer kako ga prihvati učitelj kao model i autoritet, prihvatit će ga i prijatelji u razrednoj sredini.“⁴³

Međutim, unatoč tomu što se u suvremenom svijetu drži da je obrazovanje nužno i jednako pravo za sve te unatoč brojim konvencijama i ustavima, jednako obrazovanje i pristup je za nemali broj djece još uvijek neostvarena realnost. Inkluzivni odgoj i inkluzivna kultura škole je odraz cjelokupnoga društva. Način na koji se odnosimo jedni prema drugima i koliko ih cjenimo i borimo se za njihovu vrijednost je odraz osobnog stanja i stanja društva te stoga „možemo i moramo surađivati, moramo umjeti pregovarati i zajednički djelovati ulažući trud i znanje u nalaženju rješenja, čuti i slušati druge.“⁴⁴ Kako bi bilo dobro kada bi se cijelo društvo vodilo po Poslanici Rimljanima u kojoj Pavao piše: „Ljubi svoga bližnjega kao sebe samoga. Punina dakle Zakona jest ljubav.“ (Rim 13, 9-10)

⁴¹Goran Livazović, Dalida Alispahić, Enisa Terović, *Inkluzivni odgoj i obrazovanje u školi*, 21.

⁴²*Isto*, 42.

⁴³*Isto*, 44.

⁴⁴*Isto*, 65.

2. JEZIK, GOVOR I KOMUNIKACIJA

2.1. Jezik i jezično – govorni razvoj djeteta sa svojim čimbenicima

Da bi se moglo podrobnije nešto reći o jeziku tj. govoru bitno je prije svega razlikovati definiciju tih dvaju pojmova. Jezik se u svom temelju odnosi na same značajke odnosno sustave znakove dok se govor odnosi na realizaciju tih znakova, njihovo 'oživljavanje' na određeni način. S obzirom na to, može se reći da bez mogućnosti govora, svijet kakvog poznajemo ne bi bio moguć. Govor je jedna od najosnovnijih društvenih pojava koji postoji od samog početka ljudske vrste te koji se razvijao te se i dalje razvija na različite načine. Čovjek je sposoban sporazumijevati se međusobno na različite načine: govorom, pismom, glazbom te brojnim neverbalnim načinima. Govor je sredstvo kojim izražavamo svoje misli, osjećaje, stavove te oblikujemo svoj život odnosno „jezik je način na koji se mi, kao ljudi, socijaliziramo i učimo.“⁴⁵ Govor je ono što oblikuje cjelokupni način čovjekova razmišljanja i življenja, način na koji shvaća svijet i druge oko sebe.

Razvoj govora je složen proces na koji utječe mnogo čimbenika, uključujući djetetove urođene sposobnosti, mediji, okolina u kojoj odrasta a najveću ulogu ima obitelj kao temeljna stanica društva. Način na koji roditelji komuniciraju sa svojim djetetom utječe na cjelokupni razvoj djetetovih sposobnosti i kvalitetu njegova života.⁴⁶ Stoga je odgovornost roditelja i odraslih velika jer oni su ti koji su oblikovatelji djetetova života i kvalitete istoga; oni su odnosno trebali bi biti slušatelji, pitači i poticatelji djetetovih mogućnosti.⁴⁷ Istraživanja su pokazala da za djetetov cjelokupni i cjeloživotni razvoj, razdoblje djetinjstva do šeste godine je od temeljne važnosti te ukoliko se u toj dobi ne razviju djetetove mogućnosti i ostvari kvalitetan način života, dijete je 'osuđeno' na zakržljalost kroz cijeli život. Komunikacija djeteta sa svijetom započinje već u majčinoj utrobi jer je dijete sposobno osjetiti različite podražaje te „dijete osluškuje svaki majčin pokret, njezine otkucaje srca, disanje, i prilagođava se njezinom ritmu života“⁴⁸ a u trenutku samoga rođenja dijete započinje svoju verbalnu komunikaciju sa plačem. Nakon rođenja, od temeljne važnosti za djetetov govorni razvoj je obitelj, stoga način na koji roditelji međusobno funkcioniraju i komuniciraju će

⁴⁵Jasna Šego, Utjecaj okoline na govorno-komunikacijsku kompetenciju djece; jezične igre kao poticaj dječjemu govornom razvoju, *Govor*, 26(2009)2, 119-149, ovdje 4.

⁴⁶Usp. Slavica Vrsaljko, Petra Paleka, Pregled ranoga govorno-jezičnoga razvoja, *Magistra ladertina*, 13(2018.)1, 139 – 159, ovdje 2.

⁴⁷Usp. Jasna Šego, Utjecaj okoline na govorno-komunikacijsku kompetenciju djece, 120.

⁴⁸Andrea Juričić, Razvoj govora kod djece predškolske dobi, Završni rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2020, <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:978691>, 8, (10.9.2023.)

oblikovati i način na koji dijete komunicira jer već je odavno poznato da su djeca poput spužve koja upijaju sve pa i onda kada odrasli često misle da ih djeca ne čuju jer su u svojem svijetu dok se igraju i sl. Djetetov govor se razvija tokom svakodnevnih životnih aktivnosti, poput hranjenja, šetnje, presvlačenja te „iz tog je razloga nužno djetetu pružiti adekvatne uvjete i dovoljnu količinu poticajnih materijala kako bi imalo mogućnosti za stjecanjem različitih iskustava.“⁴⁹ Odgovornost je roditelja stoga uvijek imati na umu da samo u „intelektualno poticajnoj i emocionalno zdravoj sredini, u ozračju razumijevanja i ljubavi, dijete će uspješno razvijati svoje potencijale.“⁵⁰ Prije no što se izlože različite faze djetetova razvoja, valja objasniti razliku verbalne i neverbalne komunikacije te način na koji pojedina utječe na razvoj djeteta. Verbalna komunikacija su riječi u samima sebi, bilo da se oblikuje kroz govor, pismo, pjesmu ili nešto četvrto te ona služi za izražavanje stavova, osjećaja, misli te kao takva je najuspješnije sredstvo socijalne interakcije. S druge strane, neverbalna komunikacija u sebi krije mnoštvo elemenata a koji svoj temelj imaju u samome tijelu. Stoga način stava, ton glasa, pogled, geste itd. su elementi koji 'izdaju' osobu. U odgoju djece neverbalna komunikacija je od veće važnosti od verbalne jer djeca često ne razumiju riječi koje odrasli izgovaraju, ali razumiju promjenu u tonu glasa ili pogledu. Dijete osjeća majku te kada je majka nervozna i dijete će biti takvo te obrnuto kada je majka radosna, veća je vjerojatnost da će dijete biti mirno i radosno. Stoga je vrlo važno biti svjestan načina govora i stava kada smo oko djece a „prije svega ton našeg glasa mora biti primjeren, a onda i rječnik kojim se koristimo.“⁵¹

Zanimanje za djetetov jezično – govorni razvoj je započeo sredinom 19.stoljeća a danas se ovom temom bave različite grane poput pedagoga, logopeda, psihologa itd. svi zajedno otkrivajući različite čimbenike i utjecaje na djetetov razvoj. Povijesno gledano, valja razlikovati tri teorije razvoja: biheviorističku, nativističku te kognitivnu. Bihevioristička teorija koja dolazi od riječi 'bihevior' (eng.) te se odnosi na vladanje a po ovome stajalištu razvoj jezika se temelji na podražajim i odgovorima na iste. Prema nativističkoj teoriji, razvoj djeteta se temelji upravo na genetskoj, urođenoj sposobnosti te se razvija na dvije razine: dubinskoj te površinskoj strukturi. Kada je riječ o kongitivističkoj teoriji, zastupnici ove teorije smatraju da je mišljenje nužan uvjet za razvoj te ističu važnost odnosa djeteta s majkom. Nijedna od ovih teorija nisu u potpunosti ispravna te stoga djetetovu jezično –

⁴⁹Ema Kučko, Govorni razvoj djece rane i predškolske dobi, Završni rad, Sveučilište u Zagrebu, 2020., <https://repositorij.ufzg.unizg.hr/islandora/object/ufzg:1445>, 8, (10.9.2023.)

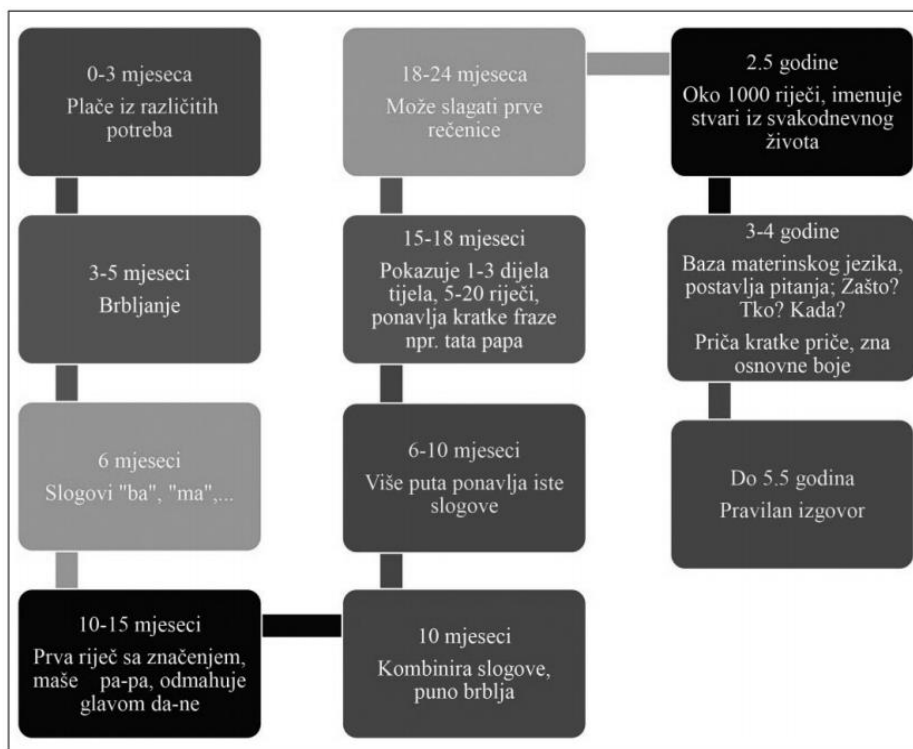
⁵⁰Jasna Šego, Utjecaj okoline na govorno-komunikacijsku kompetenciju djece, 119.

⁵¹Ema Kučko, Govorni razvoj djece rane i predškolske dobi, 8, (10.9.2023.)

govornom razvoju treba pristupiti uzimajući u obzir različite čimbenike. U današnjem govoru o razvoju govornih sposobnosti kod djece, razlikuju se dvije faze: predverbalna i verbalna faza govora. Predverbalno razdoblje započinje sa djetetovim rođenjem, iako neki kažu da započinju i u utrobi majke jer je dijete sposobno čuti podražaje i glasove, te ova faza traje do djetetove sposobnosti izgovaranja prve smislene riječi, što se u normalnom razvoju događa oko prve godine života.⁵² Verbalna faza razvoja traje do otprilike treće godine djetetova života, ovisno o individualnim sposobnostima svakog djeteta. Predverbalno razdoblje se sastoji od četiri faze a to su: faza fiziološkog krika, faza komunikativnog glasanja, faza vokalizacije te faza brbljanja. Prva faza tj. faza fiziološkog krika započinje rođenjem te traje do drugog mjeseca djetetova života a njene karakteristike su spontano disanje, plač, kihanje te socijalni osmijeh. Druga faza je faza komunikativnog glasanja koja traje između drugog i petog mjeseca djetetova života. U ovoj fazi dijete počinje reagirati na interakciju sa roditeljima, škakljanje te izražava svoje stanje i osjećaje kroz kričanje.⁵³ Faza vokalizacije traje od petog do osmog mjeseca te ju karakterizira razvoj vokalnog sustava te izražavanje prvih slogova (maa, baa) što kasnije prelazi u brbljanje. Posljednja faza predvokalnog razvoja je faza aktivnog brbljanja koja traje između osmog mjeseca i prve godine. U ovoj fazi dijete kombinira suglasnike i samoglasnike te dijete prati što mu roditelj govori i pokušava razumijeti značenje istoga. Pred kraj prve godine života, dijete reagira na svoje ime, sposobno je razumjeti kratke glasove poput: 'Ne!', 'Dođi.' i sl.

⁵²*Isto.*

⁵³Usp. *Isto*, 9.

SLIKA 1. Grafički prikaz razvoja govora (Posokhova 2008).

Jezična ili verbalna faza djetetova razvoja započinje kada je dijete sposobno samo izgovoriti prvu riječ te iako je to individualno, većinom je oko prve godine života kada je dijete više svjesno okoline te proizvodi zvukove koje čuje. U ovoj fazi dijete ima dva 'rječnika' – aktivni i pasivni. Aktivni je onaj koji sadrži riječi koje dijete upotrebljava i razumije, a pasivni je onaj koji dijete zna ali ne upotrebljava.⁵⁴ Što se tiče djetetova vokabulara, prosječno dijete sa godinu i pol dana rabi oko 100 riječi a do kraja četvrte godine taj broj naraste do četiri tisuće riječi te razlikuje značenje riječi i sposobno je oblikovati smislenu rečenicu koja je razumljiva većini slušača.⁵⁵ U daljnjim godinama djetetova života, krećući od pete godine, dijete je sposobno izgovarati točne gramatičke rečenice te razumije kompleksnije rečenične konstrukcije.

⁵⁴Isto, 14.

⁵⁵Usp. Slavica Vrsljako, Petra Paleka, Pregled ranoga govorno-jezičnoga razvoja, *Magistra ladertina*, 13(2018.)1, 139 – 159, ovdje 149.

Tablica 1. Dob pojave ispravnoga izgovora glasova

1-2 godine	2-3 godine	3,5 – 4,5 godina	4,5 – 5,5 godina
A, O, E, P, B	I, U, F, V, T, D, N, NJ, M, K, G, H, J	S, Z, C, Š, Ž, L, LJ	Č, Ć, DŽ, Đ, R

Izvor: Andrešić i sur. (2010): Kako dijete govori? Razvoj govora i jezika, najčešći poremećaji jezično-govorne komunikacije djece predškolske dobi

Po pitanju čimbenika koji utječu na djetetov razvoj, tri su utjecaja koja posebno treba istaknuti a to su roditelji, odgojitelji te mediji. Kao što se već spomenulo, obitelj je temeljna stanica društva te način na koji roditelji međusobno komuniciraju će se odraziti na to kako će dijete razvijati svoj jezik. Roditelji su ti kojima je povjerena briga za pravilan odgoj djeteta u skladu sa njegovim mogućnostima te je stoga od važnosti da se roditelji pravovremeno pouče i stalno razvijaju o načinu na koji dijete raste i o utjecaju njihovih postupaka na djetetovu budućnost. Svrha djetetove komunikacije je slična kao onoj odrasle osobe a to je da uspostavi odnos, iskaže svoje osjećaje i sl. te Posokhova navodi kako djetetu nije potreban mir i tišina već mogućnost da dijete otkriva svijet oko sebe, šarenilo boja, zvukova, predmeta.⁵⁶ Roditelji trebaju aktivno sa svojom djecom razgovarati o različitim temama, postavljati im pitanja i davati im prostor da isto tako postavljaju pitanje i dati vrijeme za odgovore. Roditeljima se preporuča da sa djecom čitaju knjige, gledaju televizijske crtiće i sl., te da zatim sa djecom razgovaraju o pročitanoj i pogledanoj, da djeca mogu prepričati što se dogodilo, kakvi su bili likovi, koji su im se osjećali probudili. Sa djecom jasličkih godina važan je kontakt očima te pratiti djecu i dati im slobodu bez nametanja svojih pravila. Isto tako je važno pokazivati objekte koji se koriste, opisivati što mama ili tata radi, pjevati jednostavne pjesmice i sl. Također je važno djecu izvoditi što više u prirodu kako bi djete otkrivalo svijet oko sebe i razvijalo svoju znatiželju. Na djetetov jezično – govorni razvoj mogu djelovati i negativni učinci ukoliko se djetetu ne pridaje pažnja, ne odgovara se na njegova pitanja, ako su prevelika roditeljska očekivanja. Stoga „važno je da roditelj s djetetom ostvari prislan emotivni odnos, da mu pruži osjećaj sigurnosti i ljubavi.“⁵⁷ Današnja djeca koja veliku većinu dana provedu u vrtićima su pod utjecajem odgojitelja te uz roditelje oni su ti koji bitno utječu na

⁵⁶Usp. Ema Kučko, Govorni razvoj djece rane i predškolske dobi, 24.

⁵⁷Isto, 24.

njihov razvoj. U odgojiteljskom radu vrlo važno je raditi individualno s djecom ali i u malim skupinama kako bi djeca razvijala sposobnost socijalne komunikacije i razvoja govora kroz druženja. Ono što odgojitelji posebno trebaju paziti jest da ne ističu moguće govorne poteškoće djece jer to može roditeljima određenim vršnjačkim zlostavljanjem. Uz spomenuta dva čimbenika, posebno treba istaknuti utjecaj medija. Danas, više no ikad, djeca su okružena tehnologijom sa svih strana i na određeni način bombardirana različitim podražajima koji mogu utjecati negativno na njihov razvoj. Djeca od prvih početaka su u dodiru sa mobitelima i sadržajima istih, znaju upravljati televizijom i sličnim tehnološkim sredstvima. Po ovom pitanju, vrlo je važan utjecaj roditelja i to na koji će način i u kojoj mjeri koristiti medije za djetetov razvoj. Jasna Šego ističe kako bi u 21.stoljeću bilo nebulozno zabraniti djeci korištenje medija, međutim vrlo je važno znati se ispravno koristiti njima. U tom kontekstu Šego piše kako televizijski programi mogu pozitivno utjecati na razvoj djetetove radoznalosti, otkrivanje novih svjetova i slično. Ističe kako roditelji trebaju razgovarati s djecom o odgledanome, o likovima i radnjama i sl. Također ističe kako računalne igrice mogu pozitivno utjecati na razvoj djetetove motorike ukoliko se koristi na ispravan način.⁵⁸ Važno je biti svjestan da ne utječe sva tehnologija pozitivno na djetetov razvoj jer televizijski programi su puni nasilja a djeca nisu sposobna razlikovati stvarnost od glume te takvi strahovi utječu na noćne more i smanjenje osjećaja sigurnosti. Stoga, u vezi s uporabom medija uvijek treba procijeniti "pravu mjeru" i odabrati kvalitetne sadržaje koji će obogatiti dječji svijet.⁵⁹

2.2. Simptomi i vrste jezično – govornih poteškoća: artikulacijski poremećaji, poremećaji ritma i tempa (mucanje, brzopletost, bradilalija), disleksija, disgrafija

Kako je već navedeno, u razvoju djetetova govora su najbitnije prve tri godine života, sve od prvog krika kada stupa u komunikacijski odnos sa svijetom. Djeca se rađaju sa velikim potencijalom te je stoga važno kroz pravilan odgoj raditi na ostvarenju toga. Upravo u tom razdoblju odgoja može doći do razvoja brojnih jezično – govornih poteškoća a uzroci mogu biti različiti: od genetike, okruženja u kojem dijete živi ili pak lošeg pristupa roditelja i samog odgoja. Ivo Škarić tako kaže da je govor čovjeku najlakši i najbolji način komunikacije⁶⁰ te upravo iz tog razloga nužna je usklađenost cjelokupnog djetetova organizma kako bi se moglo

⁵⁸Usp. Jasna Šego, Utjecaj okoline na govorno- komunikacijsku kompetenciju djece, 128.

⁵⁹*Isto*

⁶⁰Usp. Lana Kologranić Belić, Ana Matić, Marina Olujić, Ivana Srebačić, Jezični, govorni i komunikacijski poremećaji djece predškolske i školske dobi, u: Jelena Kuvač Kraljević (ur.), Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama, Zagreb, 2015., 64.

govoriti o urednom govornom razvoju. Općenito govoreći, jezični poremećaji se dijele na urođene i stečene te se ovome problemu kroz povijest pristupalo na različite načine i nazivalo se poteškoće brojnim nazivima. U radu će se stoga izložiti nekoliko najučestalijih govorno – jezičkih poteškoća u razvoju djece kako bi se bolje mogla shvatiti situacija s i problemi s kojima se nose te način kako pristupati radu njima.

2.2.1. Artikulacijski poremećaji ili poremećaji izgovora

Artikulacijski poremećaji ili poremećaji izgovora glasova se odnose na kvalitetu motorike izvedbe pojedinog glasa te se manifestiraju u tri vida:

- omisija: odnosi se na nečujnu realizaciju nekog glasa. Primjer: RIBA- IBA
- supstitucija: javlja se kroz zamjenu jednog glasa drugim. Primjer: RAK - JAK
- distorzija: nepravilno izgovaranje glasova koje se javlja kroz poprilično meko ili grleno izgovaranje

Poremećaji izgovora su najčešći poremećaji na jezično – govornom području te su najčešće prisutni kod djece predškolske i školske dobi ali se mogu pronaći i kod odraslih. Prema Apelu i Mastersonu, „Poremećaj izgovora obuhvaća takva odstupanja u govoru u kojima dijete, u dobi kada već treba dobro izgovarati određene glasove, zbog različitih razloga, ne može standardno za materinji jezik izgovoriti neki ili neke od tih glasova, međusobno ih miješa ili sasvim izostavlja, nepravilno izgovara slogove i cijele riječi, dok mu je rječnik dovoljno bogat, a i sam jezik je gramatički pravilan.“⁶¹ Kada je riječ o uzrocima ovih poremećaja, mogu se podijeliti na biološke i usvojene te se razlikovati s obzirom na dob, spol, količinu glasova i sl. Istraživanja pokazuju da su djevojčice više podložne razvoju ove vrste poremećaja te se većinom razvijaju u dobi od 3 do 5 godina te u izgovaranju glasova sigmatizma (č,š,ž), rotacizmu (poteškoća izgovaranja slova r) te lambdacizmu (poteškoće u izgovaranju slova l). Uzroci poremećaja su organske i funkcionalne naravi. Uzroci organske naravi se vežu uz fizički razvoj djeteta odnosno područje govornih organa – rast zubiju i nepravilan zagriz, visoko nepce i sl. dok se funkcionalni odnose na nedovoljnu pokretljivost govornih organa koja može biti uzrokovana neurološkim smetnjama, slabo razvijenom

⁶¹Andrea Juričić, Razvoj govora kod djece predškolske dobi, 19.

foneskom zvuku ili pak lošem odgoju u obitelji.⁶² Upravo iz ovog razloga vrlo je bitno da roditelji budu svjesni koji utjecaj imaju na svoju djecu te poučavanje i priprema treba započeti i prije same trudnoće te djetetu treba biti dobar uzor u govoru što se pokazuje kroz jasan i razumljiv govor, neproduženo tepanje djetetu i sl.

2.2.2. Poremećaji ritma i tempa

Ispravan govor je onaj koji se ostvaruje kontinuirano prema zakonitostima glasa i gramatičkih pravilima dok se neispravan govor odnosi na svaki govor u kojem nedostaje ili je popraćen vremenski dugotrajnim poteškoćama u izgovoranju glasova. U poremećaje ritma i tempa govora ulaze problemi mucanja, brzopletosti te bradilalije. Kada se spomenu poteškoće u govoru, najčešće misli instiktivno bježe na problem mucanja. Kroz povijest je mucanje bilo definirano kroz brojne pojmove i uzroke. Tako u staroj Antici nailazimo na Aristotela koji smatra da je uzrok mucanju u nepravilno razvijenom jeziku dok se u srednjem vijeku uzrokom smatra zli duh u osobi. Danas se o „mucanju sve više govori kao o posljedici neadekvatnog organiziranja pokreta govornog mehanizma u vremenu.“⁶³

Mucanje većinom započinje u ranom djetinjstvu kada nastupa razdoblje intezivnog razvoja govornih sposobnosti. Posokhova u djelu 'Razvoj govora i govornih poremećaja u djece' mucanje definira kao: „Poremećaj tečnosti, tempa i ritma govora koji se iskazuje u nevoljnim grčevima mišića govornih organa (usana, jezika, mekog nepca, glasnica, dijafragme), a ponekad ga (kod jakog mucanja) prate grčevi mišića lica i nevoljni pokreti tijela.“⁶⁴ Najčešći oblik mucanja je tzv. razvojno mucanje koje se javlja usporedno sa normalnim djetetovim razvojem između djetetove druge i šeste godine života te češće pogađa dječake nego djevojčice. Karakteristike mucanja su ponavljana riječi ili slogova u izgovaranju, veće stanke, oklijevanja u izgovaranju i sl. te iako one većinom nestanu kroz razdoblje razvoja u nekih ljudi ostanu pristutne kroz cijeli život što utječe na cjelokupnu kvalitetu življenja i mentalno zdravlje te samopouzdanje osobe. Sa mucanjem je usko povezan sustav disanja koji je na određeni način uzburkan te isprekidan što rezultira nemogućnosti kontinuiranog i ritmičnog toka misli. Uzroci mucanja mogu biti primarni i sekundarni odnosno predispozicijski i proizvodni. Kao što se iz same riječi može pretpostaviti,

⁶²Usp. Ema Kučko, Govorni razvoj djece rane i predškolske dobi, 16.

⁶³Antonio Mađerić, *Mucanje i poremećaji govora kod djece*, Završni rad, Sveučilišni centar Varaždin, 2022., <https://repozitorij.unin.hr/islandora/object/unin:5062>, 10.

⁶⁴Andrea Juričić, Razvoj govora kod djece predškolske dobi, 20.

predispozicijsko mucanje je ono na koje utječe genetika te se uz njih još vezu nedostatak osjećaja za ritam i tempo te općenito oslabljena motorika. Kada je riječ o primarnom mucanju, dijete još nije svjesno svog nepravilnog načina govora te ga iz tog razloga niti ne pokušava ispraviti. S druge strane, sekundarno mucanje se javlja kao određena reakcija na primarno mucanje, to je pojava 'pravog mucanja' koje se osoba svjesna te su to „naučena ponašanja ili popratni pokreti i tikovi koji se javljaju kao pokušaj da se izbjegne primarno mucanje“⁶⁵ a znakovi su zatezanje vilice, učestalo treptanje i sl. Čimbenici koji se povezuju sa mucanjem su:

- dob: najčešće u predškolskom razdoblju
- spol: češće kod dječaka
- okolina: mogućnost pritiska u različitim situacijama
- druge poteškoće u razvoju

Mucanje u dječjoj dobi može biti fiziološko, socijalno i psihološko. Fiziološko je ono u kojem se radi o normalnoj netočnosti govornog razvoja čiji uzroci mogu biti različite bolesti i stanja djetetova unutrašnjeg organizma, psihološko se javlja najčešće kao posljedica određene traume koju je dijete proživjelo poput požara, nasilja u obitelji ili vršnjačkog nasilja te po pitanju socijalnog se može govoriti o neispravnom roditeljskom pristupu i odgoju i govornim uzrocima. Istraživanja pokazuju da se čak kod više od 70% djece mucanje spotano povuče no da bi se to dogodilo treba raditi s djecom od samih početaka njihova razvoja, pružati im sigurno i toplo okruženje i podršku, izbjegavati svaki oblik nestrpljenja ili požurivanja.

Brzopletost je poremećaj u kojem osoba često nije ni svjesna svog stanja a karakteristike su nespretan način govorenja, nemogućnost zadržavanja pozornosti na duže vrijeme, čudne asocijacije itd. a najčešće se definira kao poremećaj koji može biti popraćen pretjeranim izostavljanjem ili izgovaranjem slogova.⁶⁶ Ostali simptomi brzopletosti mogu biti loš rukopis, socijalni problemi, teškoće učenja i sl. Djeca koja pate od poremećaja brzopletosti su većinom radosna i otvorena djeca, međutim često se može dobiti dojam da su loše odgojena ili bezobrazna jer su živa, ometaju razred, zaboravljaju zadaće. Također su često

⁶⁵Usp. Lana Kologranić Belić, Ana Matić, Marina Olujić, Ivana Srebačić, Jezični, govorni i komunikacijski poremećaji djece predškolske i školske dobi, u: Jelena Kuvač Kraljević (ur.), Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama, Zagreb, 2015., 72.

⁶⁶Usp. *Isto*, 73.

asocijalna jer ne mogu zadržati zainteresiranost na duže vrijeme kao ostala djeca te je govor neshvatljiv što uzrokuje time da postaju predmet izrugivanja. U radu sa takvom djecom je bitno poticati ih na usporavanje, na promišljanje prije nego izgovore rečenicu, na važnost pravilnog disanja i pauza te vježbanje motorike cijelog tijela.⁶⁷

Bradilalija ili usporeni ritam govora je poremećaj koji se najčešće javlja kao posljedica nepravilnog funkcioniranja središnjeg živčanog sustava te je češća pojava u mentalno zaostale djece. Simptomi ovog poremećaja su usporene i nespretne rečenice, kasno reagiranje te produživanje glasova. Uzrok ovog poremećaja također može biti i nepravilan odgoj, ukoliko su roditelji produžili vrijeme tepanja djetetu, nepravilnog razgovara s njime i tako razvili pogrešne govorne navike.⁶⁸

Poremećaj disleksije i disgrafije su usko povezani jedan s drugim te se javljaju i prije samog 'školovanja' samo što ne dođu toliko na vidjelo prije tog razdoblja. Stoga je od važnosti uočavanje simptoma na vrijeme kako bi se što ranije i efikasnije radilo na problemu jer se inače poremećaj prenosi i na odraslu dob i prati osobu kroz cijeli život. Po klasičnoj definiciji, „disgrafija je stabilna nesposobnost djeteta da svlada vještinu pisanja (prema pravopisnim načelima određenoga jezika), koja se očituje u mnogobrojnim, trajnim i tipičnim pogreškama.“⁶⁹ Iako su ova dva poremećaja usko povezana i često postoje zajedno kod djeteta, istraživanja pokazuju da je problem pisanja prisutan 2-3 puta više nego problem čitanja. Disgrafija ima svoje temelje u neurološkoj postavci djetetova razvoja te se dijeli na više vrsta te ju se tako može razlikovati po uzrocima, stupnju izraženosti te po dominantnom sindromu. Što se tiče uzroka, kao i za ostale poremećaje, mogu biti urođene i stečene pod nekom traumom, a kod disgrafije je često kombinirano. Prema stupnju izraženosti može biti laka, izražena i agrafija odnosno potpuna nesposobnost pisanja. Prema dominantnom sindromu, može biti fonološka disgrafija, jezična, vizualna i motorička. Fonološka je uzrokovana poteškoćama u izgovaranju ili razlikovanju određenih glasova a prepoznaje se po miješanjima slova. Po istraživanjima, jezična disgrafija je najčešće prisutna te se manifestima teškoćom djeteta da razdvaja tekst na rečenice tj. rečenice na riječi. U vizualnoj disgrafiji djeca imaju dosta dobar razvijen usmeni govor ali „teško se snalaze jedino u verbaliziranju prostorno-vremenskih odnosa, dakle u upotrebljavanju riječi koje imaju prostorno i vremensko značenje.“⁷⁰ Motorička disgrafija se očituje kroz neuredan i nečitljiv rukopis te djeca u ovom

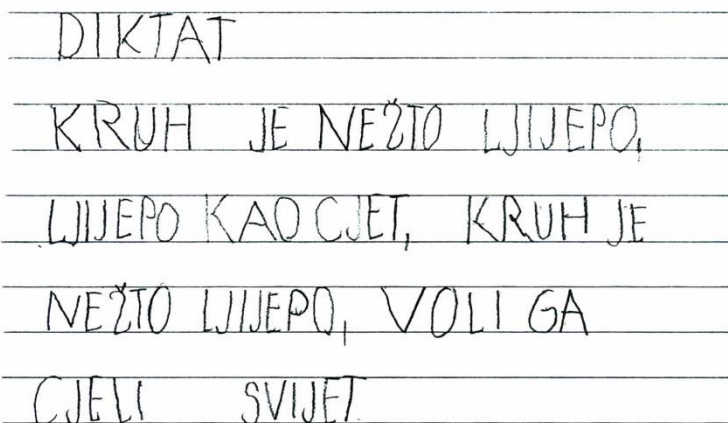
⁶⁷Usp. Ema Kučko, Govorni razvoj djece rane i predškolske dobi, 16.

⁶⁸Isto, 17.

⁶⁹Hrvatska udruga za disleksiju, na: <http://hud.hr/disgrafija/>, (6.7.2023.)

⁷⁰Isto.

stanju ne mogu razviti tzv. poteze pisanja. U istraživanjima radova djece s poteškoćama disgrafije, pokazalo se da postoji nekoliko njih, a to su: dodavanje suvišnih slova ili slogova, nesuvislo premještanje redoslijeda riječi, izostavljanje priloga, padeža i sl. te unutar rečenice neispravna interpunkcija. U radu sa djecom koji imaju poteškoće pisanja i čitanja treba imati na umu različite načine kako se to može manifestirati, biti strpljiv u radu i ispravljanju pogrešaka i ukoliko je potrebno raditi van nastave. U svakom slučaju ono što se ne smije raditi jest uspoređivati djecu s disgrafijom sa drugom djecom u razredu koji nemaju takvih

poteškoća.

Izvor: <http://hud.hr/disgrafija/>

2.3. Logopedija i liječenje

Logopedija je po svojoj definiciji „samostalna naučna disciplina koja se bavi poremećajima govora, glasa, jezika, čitanja i pisanja“⁷¹ te je fokusirana na poboljšanje sposobnosti komunikacije, uključujući govor, jezik, izgovor, slušanje, čitanje i pisanje. Područja kojima se logopedija bavi su vezani uz poremećaje tečnosti jezika, socijalne komunikacije, spektra autizma, oštećenja sluha itd. Kao znanstvena disciplina pripada području društvene znanosti a prisutna je u različitim sustavima poput zdravstvene skrbi i zaštite, u ustanovama odgoja i obrazovanja, u posebnim ustanovama za rehabilitaciju i istraživanje i sl. U svrhu napretka i novih istraživanja „logopedija objedinjuje i koristi znanja iz biomedicinskih, društvenih, tehničkih i drugih znanosti.“⁷² Sukladno tomu, „logoped je stručnjak koji se bavi prevencijom, otkrivanjem, dijagnosticiranjem i rehabilitacijom osoba s verbalnim (glasovno-jezično-govornim poremećajima) i neverbalnim poremećajima

⁷¹Sadeta Zečić, Edin Mujkanović, Ardit Devoli, *Logopedija*, Sarajevo, 2008., 7.

⁷²Dora Pribanić, na: <https://logoped.hr/koliko-znamo-logopediji/>, (10.9.2023.)

komunikacije.⁷³ U radu s pacijentima, logopedi se koriste raznim tehnikama i sredstvima poput vježbi izgovora, motoričkih vježbi te posebno igre na različite načine o čemu se naknadno u idućem poglavlju govoriti. Po pitanju rada s djecom s poteškoćama u jezično – govornom području, već je rečeno kako su roditelji primarne osobe koje utječu na odgoj svog djeteta te kao takvi su dužni pratiti razvoj i poteškoće te na vrijeme reagirati i zatražiti pomoć logopeda. Iako su zapijnjavanja u govoru čest slučaj kod razvoja djece, roditelji često negiraju problem smatrajući da će dijete nadvladati poteškoću sazrijevanjem⁷⁴ što rezultira djetetovim kašnjenjem u razvoju. Stoga je rana intervencija nužno potrebna kako bi se na vrijeme radilo na prevenciji i tretmanu za poboljšanje dječjeg stanja. Za pomoć logopedu se treba obratiti ukoliko se sumnja da dijete ima poteškoće u jezično – govornom razvoju te ako imaju rizik za razvoj istih. Logopedski dijagnostički pregled se savjetuje ukoliko dijete ima uporen tempo izražavanja, oštećenje sluha, ako ima smetnje u komunikaciji ili nema pravilan izgovor. O vrsti logopedskog tretmana i trajanju istoga utječu brojni faktori, među kojima su uzrok stanja, težina istoga, dob, mogućnosti djeteta, uključenosti roditelja te učestalosti posjeta logopedu. Brojna istraživanja su pokazala da su djeca s poteškoćama jednako kreativna i darovita kao djeca bez poteškoća te je stoga važno na taj način raditi s djecom kako bi razvili pozitivnu sliku o sebi.⁷⁵ Poliklinika SUVAG ističe da djeca oštećena sluha i govora kroz poticajne i dobro organizirane programe uspješno obrazuju i izražavaju te je važno da djelatnici u takvim ustanovama stvaraju pozitivno ozračje za razvoj a ne ono koje degradira djecu.⁷⁶ Renata Rade piše o djelovanju poliklinike SUVAG kroz njihov osmišljeni tretman „ritmičkih simulacija“ u kojima stručnjak djeluje kao logoped – ritmičar te u svom pristupu „potiče dijete na motoričku, često lokomotornu aktivnost, u radnoj prostoriji koja je nešto veća od uobičajenog logopedskog kabineta. Tijekom zajedničke govorno-motoričke igre s djetetom, terapeut potiče spontanu interakciju: motoričku, gestovnu, glasovnu, verbalnu. Najčešće ne koristi slikovnice i igračke, već eventualno nestrukturirane materijale (strunjače, jastuke, kutije, plahte...) i razne udaraljke.“⁷⁷ Osim ovog pristupa, u radu s djecom govorno jezičnih poteškoća se ističe rehabilitacija pokretom, rehabilitacije psihomotorike, zatim

⁷³LOGOPED, u: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., (10.9.2023.)

⁷⁴ Usp. Ivana Banjan Baketić, na: <https://maminamaza.com/dijete/sto-ukazuje-da-dijete-ima-poteskoce-u-govoru-i-kad-posjetiti-logopeda>, (10.9.2023.)

⁷⁵Usp. Adinda Dulčić, Pavičić Dokoza Katarina, Bakota Koraljka, Poticanje i razvijanje kreativnosti djece oštećena sluha i / ili govora u odgojnoobrazovnom procesu, u: Dubravka Maleš i dr. (ur.), Pravo djeteta na odgoj i obrazovanje: teorije, politike i prakse, Zagreb, 2017., 76

⁷⁶Isto.

⁷⁷Renata Rade, Ritmičke stimulacije i poticanje ranog govorno-jezičnog razvoja, *Logopedija*, 2(2010.)1, 7-11, ovdje 8.

dance/body/movement therapy koji se bazira na povezanosti rada cjelokupnog tijela kroz pokret i glazbu. Po pitanju čimbenika, u logopedskom radu sa djecom govornih poteškoća ističe se važnost fleksibilnosti vremena i prostora, dostupnost potrebnih materijala, svjesnost o potrebama djeteta, odnos koji se bazira na poštovanju itd. Poticanje kreativnosti je bitno kod sve djece ali „kod učenika oštećena sluha i /ili govora to znači puno više - razvijanje pozitivnog stava prema sebi, ali i prihvaćanje okoline na potpuno drugačiji način te više nije u prvom planu teškoćaveć, naprotiv, djetetova sposobnost kreativnog izražavanja.“⁷⁸ Po pitanju metoda, u radu sa djecom se posebno ističe tzv. verbotonalne metoda koja se temeljena na rehabilitacijskim optimalama u koji su uključeni fonetski ritmovi, dramatizacija i kultura govora.⁷⁹ Kroz ovaj način pristupa povezuje se tijelo koje sluša i koje se pokreće te dopušta da djeca sagledaju situaciju iz drugog kuta što rađa proširenjem vokabulara, razvijanjem komunikacijskih sposobnosti i vještina te razvijanje kulture pravilnog pisanja i pričanja. Stoga, u radu sa djecom sa poteškoćama u govornom području treba imati na umu važnost kreativnosti kao temelja za uspješnost učenja te pravovremena edukacija roditelja i odgojitelja.

2.4. Udruga DYXY i njen rad u Splitsko – dalmatinskoj županiji

Udruga DYXY je županijska organizacija osnovana 2007. godina koja djeluje u Splitu i posvećena je pružanju podrške osobama s poteškoćama čitanja i pisanja. Cilj udruge DYXY je osigurati inkluzivno okruženje za osobe s disleksijom i poboljšati njihovu kvalitetu života. Udruga pruža različite oblike podrške, kao što su individualne terapije, grupne radionice i edukativni programi. Rad udruge DYXY temelji se na interdisciplinarnom pristupu, uključujući logopede, psihologe, pedagoge i druge stručnjake. Udruga djeluje kroz različite radionice i seminare poput edukacije i savjetovanja roditelja, tiskanje brošura, neurofeedback terapije, kreativnih filmskih i likovnih radionica te surađuje sa školama i vrtićima kako bi podigla svijest o disleksiji kako bi se smanjila stigma i predrasude vezane za djecu sa govorno-jezičnim poteškoćama. Udruga također pruža podršku i savjetovanje roditeljima djece s disleksijom, pomažući im u razumijevanju i suočavanju s izazovima koje poremećaj može donijeti te pruža resurse i materijale obiteljima kao pomoć u svakodnevnim izazovima. U svom planu i programu za rad među ostalim ističu rad u programima Nacionalne zaklade za

⁷⁸Adinda Dulčić, Katarina Pavičić Dokoza, Koraljka Bakota, Poticanje i razvijanje kreativnosti djece oštećena sluha i / ili govora u odgojnoobrazovnom procesu, 77.

⁷⁹Usp. Isto, 77.

promicanje prava djece na obrazovanje bez obzira na poteškoće, izvaninstitucionalno pomaganje, suradnju sa udrugom MOST i Filozofskim fakultetom Split. Iz zapisa 2023. redovnih korisnika udruge je 150 djece i volontera a sveukupno 289. Udruga nije profitabilna već su izvori financiranja samoinicijativni te dolaze od članarina, donacija građana, EU fondova i sl. Udruga često organizira likovne i dramske radionice koje su osmišljene tako da se razvija kreativnost djece i motorika. Dramske radionice su od posebne važnosti jer pomažu djeci koje pomažu u razvijanju govora a „temelje se na čakavskom dijalektu tako da osim usavršavanja govora, djeca se upoznaju s kulturnom baštinom svoga kraja, a potiče se razvijanje mašte i kreativnosti, osjećajnosti i osjetilnosti.“⁸⁰ Uz to, svake godine dolaze određeni režiseri iz Zagreba koji uče djecu glumi, filmu i fotografiji. Također unutar udruge postoje kreativne radionice čitanja i pisanja koje se temelje na vremenski određenom čitanju knjige nakon čega slijedi susret na kojem djeca zajedno sa mentoricom raspravljaju o pročitanoj. U radionicama kreativnog pisanja susret se temelji na pisanju sastava na određenu temu a „cilj kreativnih radionica je da potaknu djecu na čitanje s razumijevanjem te da poboljšaju socijalne, kreativne i emocionalne vještine.“⁸¹ Sa djecom rade na samopouzdanju jer su djeca često meta vršnjačkog nasilja te za jedno sa roditeljima organiziraju druženja poput terapijskog jahanja. Osim ovih dviju aktivnosti, u udruzi postoje još radionice koje se bave učenjem o književnicima grada Splita te posjetima gradskoj knjižnici Marka Marulića. Nedavno je u rad udruge uvedena tzv. senzorna integracija koja je namijenjena djeci predškolske dobi koja se odvija u 'senzornoj sobi.' Ta soba je namijenjena za rad sa djecom koja imaju problema sa osjetilima te rad služi da se razviju podražaji, posebno taktilni. Uz senzornu integraciju je godine 2022. uvedena terapija neurofeedbacka koja je namijenjena djeci i odraslima te je potpuno neinvazivna te laički rečeno služi za 'resetiranje moždanih stanica' u radu sa onima koji pate od disleksije i ADHD – a.

⁸⁰Meri Butirić, na: <https://udruga-dyxy.hr/radionice/> (6.7.2023.)

⁸¹Isto, (10.9.2023.)

3. VJERSKI ODGOJ DJECE DJECE S GOVORNO KOMUNIKACIJSKIM TEŠKOĆAMA

3.1. Utjecaj i značenje obitelji u vjerskom odgoju i razvoju vjere kod djece s poteškoćama

„Unutar naroda života i za život, odlučujuća je odgovornost obitelji: to je odgovornost koja proizlazi iz same njezine naravi – a ona je da bude zajednica života i ljubavi, utemeljena na ženidbi – i iz njezina poslanja da čuva, objavljuje i priopćava ljubav“⁸² su riječi kojima papa Ivan Pavao II. u enciklici *Evangelium vitae* progovara o važnosti nove kulture života. Gospodin na početku 'muško i žensko stvara' (usp. Post 1,28) da budu jedno i da rađaju život dalje. Obitelj je temeljna stanica društva, što znamo i iz samog društvenog nauka i sociologije. Stoga, s obzirom na ovu činjenicu, način na koji supružnici funkcioniraju jedno s drugim će biti temelj za dobro i zdravo obiteljsko okruženje i odnos s djecom. To je ljubav Trojedinog Boga koja se razlijeva na čovjeka i njegov život upravo po Kristu po kojemu participiramo na otajstvenom životu Boga i čovjek koji kao takav postaje božji 'partner' u daljnjem prenošenju života te postaje suodgovoran za budućnost čovječanstva. Svaki život je dar, stoga svako dijete zaslužuje da bude rođeno iz ljubavi supružnika i njihovih srca koja se daruju.⁸³ Kvalitetan odnos između supružnika temelji se na ljubavi, međusobnoj podršci, komunikaciji i poštovanju što utječe na cjelokupni obiteljski sustav te istinska ljubav oduvijek „odbacuje svako zatvaranje u sebe“⁸⁴ i biva „ljubav koja postaje milost, primanje, darivanje: u obitelji se svakoga priznaje, poštuje i časti zato što je osoba“⁸⁵ te nadalje papa obraća pozornost na članove obitelji s poteškoćama kada kaže „i ako je netko potrebniji, intezivnija je i budnija skrb prema njemu.“⁸⁶ Obitelj je 'kućna Crkva' koja je pozvana naviještati evanđelje, prenositi ga i živjeti u svojim međusobnim odnosima. Odnos supružnika koji je ispunjen ljubavlju i razumijevanjem daje temelj za sigurno i zdravo okruženje i razvoj djeteta te služi kao primjer razvijanja vlastitih zdravih veza sa okruženjem u kojem dijete živi. Obitelj je dužna biti uključena u cijeli život svakog člana, od rođenja do smrti i štiti ga u svim fazama. Današnje društvo je individualističko i liberalističko koje sa svih strana ističe i potiče na 'oslobađanje'

⁸²Ivan Pavao II., *Evangelium vitae, enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života*, (25.ožujka 1995.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003., br. 92

⁸³Usp. Papa Franjo, *Amoris laetitia, posinodalna apostolska pobudnica o ljubavi u obitelji*, (19.ožujka 2016.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2017., br.80

⁸⁴Papa Franjo, AL., 80

⁸⁵Ivan Pavao II., EV., 92

⁸⁶Ivan Pavao II., EV., 92

pojedince, da je svatko pozvan biti ono što jest i ponašati se onako kako želi, nizati samo vlastite uspjehe i ne pitati se o potrebi drugoga. Obitelj koja se danas nalazi pod brojnim kušnjama i napadima ne smije pokleknuti pred ovakvim stavovima bez duha ljubavi već treba uvijek biti mjesto socijalizacije koje uči svoju djecu ljubavi prema drugome, važnosti zajedništva, strpljenja, blizine i suživota. Bez ovog načina odgoja neće se moći razbiti spone zaokupljenosti samih sobom te stoga obitelj „treba probuditi osjećaj da su svijet i društvo obiteljsko okruženje“⁸⁷ jer upravo „kroz odgoj djece obitelj ponajviše izvršava svoje poslanje naviještanja Evanđelja života.“⁸⁸

S obzirom na rečeno, kada su u pitanju djeca s poteškoćama u razvoju, obitelj je glavni izvor podrške u svakodnevnim izazovima s kojima se djeca suočavaju te obitelj igra ključnu ulogu u razvoju osjećaju prihvaćenosti, strpljenja i podrške. Zdrav i dobar obiteljski odgoj i okruženje omogućava djetetu da razvija svoje sposobnosti po svojim mogućnostima te tako razvija osjećaj samopouzdanja koje je važno za daljnji napredak. Obitelj koja prihvaća dijete s poteškoćama stvara inkluzivno okruženje u kojem dijete osjeća sigurnost, podršku i mogućnost sudjelovanja u obiteljskim aktivnostima. Od presudne je važnosti da obitelj uči svoju djecu suosjećanju sa drugima, posebno sa onima koji pate od bilo kakvih poteškoća ili bolesti jer „odgoj u kojem se ne uči biti osjetljiv na ljudsku bolest, čini srce suhim.“⁸⁹ Poznato je da djeca najbolje uče promatrajući, stoga ovaj odgoj će biti najviše moguć ukoliko roditelji riječju i dijelom u svakodnevnim odnosima i obvezama uvode djecu u slobodu koja se ostvaruje kroz samodarivanje, poštivanje drugoga, služenje i prihvaćanje.⁹⁰ Katekizam Katoličke Crkve kaže kako su „roditelji prvi odgovorni za naviještanje vjere svojoj djeci te kao takvi su pozvani od najranije dobi uvoditi ih u otajstva vjere kao prvi navjestitelji.“⁹¹ Odnos supružnika ima ključnu ulogu u stvaranju temelja vjerskog odgoja djece s poteškoćama, pružajući im podršku, vodstvo i primjer vjere kroz vlastito življenje istoga. Obiteljska kateheza prethodi svakom drugom obliku vjeronauka te bez dobrog temelja koje potječe iz obitelji, daljnja kateheza je dosta teža a često i uzaludna za razvoj vjere. Kao prvu zadaću roditelja, Katekizam kaže da je „poslanje roditelja učiti djecu moliti i otkrivati u sebi zvanje djece Božje.“⁹² Roditelji su dužni prihvaćati svoju djecu kao dar i isto tako učiti ih da su ljubljena božja djeca prihvaćena i voljena bez obzira na sve pa tako i na poteškoće. Način

⁸⁷Papa Franjo, AL.,276

⁸⁸Ivan Pavao II., EV., 92

⁸⁹Papa Franjo, AL.,277

⁹⁰Usp. Ivan Pavao II., EV.,92

⁹¹Ivan Pavao II., *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb, 1994., 2226

⁹²*Isto.*

na koji se ostvaruje odgoj u vjeri u obitelji je mnogostruk; prije svega tu je molitva, jer „obitelj slavi Evanđelje života svakodnevnim molitvom, pojedinačnom i obiteljskom, njome hvali i zahvaljuje Gospodinu za dar života.“⁹³ Nadalje, zdravo obiteljsko okruženje potiče dijalog i postavljanje pitanja o vjeri, prilagođava se individualnim potrebama svakog djeteta te se manifestira kroz aktivno sudjelovanje u vjerskim obredima. Omogućavanje sudjelovanja u vjerskim obredima djeci s poteškoćama može razviti osjećaj pripadnosti i vjerskog identiteta. Kvalitetan odnos između roditelja i djeteta je od presudne važnosti za prijenos vjerskih vrijednosti jer samo obitelj koja je ispunjena ljubavlju i darivanjem može postaviti dobre temelje za razvoj vjere. Hrvatska biskupska konferencija u dokumentu 'Da vaša radost bude potpuna' ističe da su roditelji prvi vjerovjesnici svojoj djeci te po riječima pape Ivana Pavla II. podsjećaju „kršćanske obitelji da se ne ustručavaju svjedočiti vjeru vlastitim životom i tako podsjećati i istinski Božji naum o obitelji.“⁹⁴ Čitava obitelj je pozvana biti nositeljica evangelizacijskog poslanja i širiti vjeru svjedočenjem utemeljenoj na kerigmi. Ukratko, toplina i sigurnost obiteljskog doma povezana sa zajedničkom molitvom i pučkim pobožnostima, ljubav supružnika te zajednička sveta misa su temelji dobrog vjerskog odgoja koji će razviti djecu koja rastu i razvijaju svoj vjernički identitet i ostaju u zajedništvu sa Bogom i Crkvom.

3.2. Igra u vjeronauku kao poticaj djetetovog jezično – govornog razvoja

Igra je spontana aktivnost koja prati čovjeka u svim razdobljima života, ona proizlazi iz djetetove nutrine. Igra potiče razvoj fizičkih, emocionalnih, motoričkih sposobnosti djeteta te omogućuje razvoj kreativnog mišljenja te obogaćivanje mašte. Kroz igru dijete osmišljava svoj svijet, izražava samoga sebe, upoznaje svijet oko sebe, otkriva svoje mogućnosti i ulazi u interakciju s drugima. Igra djetetu „pomaže naučiti nove ideje i pretvoriti ih u praksu, uklopiti se u društvo te svladati emocionalne probleme“⁹⁵ te nadalje „pomažu razvoju tjelesnih vještina, poput spretnosti ruku i koordinacije.“⁹⁶ Osim individualne igre, u razvoju djeteta je važna tzv. suradnička igra koja potiče dijete na zajedničko stvaranje i rješavanje problema. Takav tip igre također potiče razvoj odgovornosti kod djeteta kroz brojne uloge koje djecu

⁹³Ivan Pavao II., EV., 93

⁹⁴HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Da vaša radost bude potpuna, kateheza i rast u vjeri u današnjim okolnostima*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018.,104

⁹⁵Jasna Šego, Utjecaj okoline na govorno - komunikacijsku kompetenciju djece, 130.

⁹⁶*Isto.*

obnašaju. U igri je važna uloga roditelja koji trebaju „poticati dijete na prepoznavanje slova i zvukova, stvarati prigode da čuje jezik, proizvodi zvukove, reagira na njih, dati djetetu zanimljive predmete i igračke – da ih može držati, gledati, igrati se s njima, slušati njihov zvuk“⁹⁷ te odgojitelja koji trebaju biti podrška i poticaj u razvoju slobode djeteta. Igra je djelatnost koja omogućava slobodno i sretno djetinjstvo i stvaranje ozračja za razvoj djetetovih potencijala. Kada su u pitanju djeca s govornim poteškoćama, postoji nekoliko tipova igre koji su prikladni za rad, a to su igre za fonološki razvoj, za proširivanje vokabulara, te za smisleno govorno izražavanje. Ove vrste igre su način za što bolji razvoj i jačanje mišića govornih organa, kako bi dijete što lakše slobodno komuniciralo sa okolinom koja ga okružuje. Ove terapijske igre mogu provoditi roditelji kod kuće ili educirani terapeuti u obrazovnim ustanovama. Nekoliko igara koje potiču razvoj govornih sposobnosti su tepanje, pjevanje pjesama na različite načine, igra pokvarenog telefona i slično⁹⁸ koje pomažu djetetu da razviju pozitivnu sliku o sebi i podizanju samopouzdanja. Osim igara za govorne sposobnosti, također postoje igre za razvoj čitanja i pisanja. U igrama čitanja i pisanja važnu ulogu nose roditelji koji od najranijeg doba trebaju djeci upoznati sa knjigama, čitati im, poticati ih na gledanje slova i pokušaj imitacije istoga. Također čitanje naglas i istraživanje slikovnica, razgovaranje sa djetetom o pročitanome, poticanje na prepričavanje potiče djetetovu sposobnost govora i razvoj jezičnih organa. Važno je imati na umu konstantno poticati razvoj djetetovih jezično – govornih sposobnosti te igrati s djetetom različite igre koje to potiču.⁹⁹ U vjeronaučnoj nastavi, igra može biti izuzetno korisna u poticanju jezično – govornog razvoja djece. Kroz igru, djeca imaju priliku aktivno sudjelovati sa drugom djecom u aktivnostima što potpomaže razvoju njihovih socijalnih vještina i sposobnosti suradnje. Kroz igru djeca razvijaju samopouzdanje i hrabrost za izražavanje ideja pred drugima. Od presudne je važnosti uloga vjeroučitelja koji treba raditi na razvijanju interaktivnih igara koje potiču djecu na verbalno izražavanje, zatim osmišljavanje scenskih igara, pripovijedanja priča i grupnih rasprava koje potiču razvoj kreativnosti. Igra omogućuje djeci da se osjećaju opuštenije i motiviranije za sudjelovanje u aktivnostima, što utječe na cjelovit razvoj djeteta u duhovnom i jezičnom smislu. Kombiniranje igre s vjeronaučnim sadržajima omogućuje djeci da nauče i razumiju vjerske istine i vrijednosti kroz posebno iskustvo.¹⁰⁰ Kombinacija igre i vjerskih sadržaja kroz odgoj u svim područjima a posebno u školi može biti korisno za djecu sa poteškoćama u razvoju jer olakšava razumijevanje

⁹⁷*Isto*, 131.

⁹⁸*Usp. Isto*

⁹⁹*Isto*.

¹⁰⁰*Isto*.

vjeronaučnih tema, potiče kreativnost i interakciju sa drugom djecom te omogućava djeci da se povežu sa nastavom vjeronauka na dubljoj razini koja njihov život čini ispunjenijim. Takav pristup im pruža inkluzivno iskustvo učenja koje omogućava razvoj njihovih sposobnosti i međuljudskih odnosa u svom punom potencijalu što na kraju pridonosi njihovom osobnom i duhovnom rastu i razvoju.

3.3. Sveto Pismo i Isus Krist kao liječnik

„U početku bijaše Riječ i Riječ bijaše u Boga i Riječ bijaše Bog“ (Iv 1,1) su riječi kojima apostol Ivan započinje svoje evanđelje kako bi opisao stalnu, aktivnu i živu prisutnost Boga od kojega sve jest i nastaje. Ta snaga je uočljiva i u cijelom prvom poglavlju knjige Postanka u kojem se stalno provlači rečenica: „I reče Bog“ (Post 1,2) iz čega se vidi nemjerljiva snaga Božje moći koja samo treba reći da bi sve bilo. Riječ koju je svim ljudima ponekad teško izgovoriti, a posebno osoba s govornim poteškoćama se ovdje prikazuje kao nešto tako jednostavno, prirodno i jasno. Na prvu nam se može učiniti da Sveto Pismo nema puno primjera u kojima se spominje važnost govora, ali ako dublje zaronimo, možemo vidjeti da je Sveto Pismo obilato svim vrstama 'invaliditeta' i bolesti pa tako i govornih mana. Bilo kroz Stari ili Novi zavjet, mnošto je primjera u kojima vidimo kako Bog koristi ljude unatoč njihovim slabostima za svoje planove. Tako u Knjizi Izlaska imamo Mojsija kojega Gospodin šalje u egipatsku zemlju da oslobodi njegov narod, a Mojsije mu odgovara „Oprosti, Gospodine! – nastavi Mojsije Jahvi. Ja nikad nisam bio čovjek rječit; ni prije ni sada kad govoriš svome sluzi. Ja sam u govoru spor, a na jeziku težak.“ (Izl 4,10 – 11) na što mu Jahve uzvraća riječima: „Tko je dao čovjeku usta? – reče mu Jahve. Tko ga čini nijemim i gluhim; tko li mu vid daje ili ga osljepljuje? Zar to nisam ja, Jahve! Idi, dakle! Ja ću biti s tobom kad budeš govorio i kazivat ću ti što ćeš govoriti.“ (Izl 4,12-13). Ovdje vidimo kako Mojsije svoje mucanje vidi kao nedostatak i prepreku Božjem planu ali Bog ne gleda na taj način niti ga 'diskvalificira' zbog njegovih nedostataka, naprotiv, Bog pokazuje kako koristi naše slabosti da bi 'pokazao svoju moć' (usp. 2 Kor 12,9). Unatoč našim problemima, Bog nije ograničen da nas upotrijebi za velike stvari, On nas oprema svim onim što je potrebno za uspjeh. Uz ovaj primjer, govor o nijemima pronalazimo u jedanaestom poglavlju Lukina Evanđelja i sedmom poglavlju Markova. Luka nam u 11,14 donosi pripovijest o Isusu koji izgoni nijemog demona

„i istjerivaše đavla koji bijaše nijem. Kad iziđe đavao, progovori njemak. I mnoštvo se divilo“ gdje se vidi Isusova nadmoć nad silama zla i donosi oslobođenje i iscjeljenje. Drugi primjer je Markovo evanđelje gdje Isus ozdravlja mucavca „Upravi pogled u nebo, uzdahne i kaže mu: Effata! – to će reći: Otvori se! I odmah mu se otvoriše uši i razdriješi spona jezika te stade govoriti razgovijetno (Mk 7,34) gdje vidimo da je Isusova briga za nas uvijek prisutna bez obzira koliko mala ili velika bila te su dovoljne samo njegove ruke i njegova Riječ za ozdravljenje.

Iz ovih primjera vidimo da se Bog od početka svijeta spušta na čovjekovu razinu jer mu želi donijeti spasenje. Od samih početaka Crkva je sačuvala sliku Krista kao uzora odgajatelja i učitelja. Cesare Bissoli u svom djelu 'Isus odgajatelj' piše kako se Isus „predstavlja kao onaj koji oblikuje, udjeljuje profil, novu dušu osobi, pomoću odgojnog procesa, vođenja prema cilju koji mu je na srcu.“¹⁰¹ te nabroja nekoliko čimbenika koji karakteriziraju Isusa kao odgajatelja:

- kao prvo obilježje pokazuje Isusa kao onoga koji dolazi sa jednim ciljem, a to je spasenje čovjeka. Taj cilj je put koji treba strpljivo prijeći.
- drugo obilježje koje ističe je Isusova osobnost odnosno njegov odnos sa svima koje susreće. Isus je onaj koji u mnoštvu i buci vidi i čuje svakog pojedinca i njegove potrebe. Ide siromašnima, bolesnima, potlačenima i pita ih što im treba.
- treće obilježje je to što Isus sam sebe naziva učiteljem – rabbijem. Isus naučava na temelju ondašnje judejske škole, kako su farizeji i pismoznanci naučavali. Njegova novina je u tome što on bira učenike ali u njihovoj slobodi.

U ostalih pet obilježja Bissoli ističe Isusovu 'lakoću bremena' i Isusov stil koji je jasan, jednostavan i privlačan svima. Krist u svom susretu s ljudima traži vjeru kao uvjet spasenja, otvoreno srce i povjerenje u Gospodina. Isus ne nastupa osorno niti politički već strpljiva i blaga srca. Isus u svom nastupu stvara prostor slobode, on je istinski učitelj koji postupi da drugi, susrećući ga, uči – poput živog ogledala – o vlastitu identitetu koji je dotad bio zamračen i površan.¹⁰² Isus nam pripravlja put za razumijevanje božje riječi, daje primjer kako da se i mi ponizimo i uključimo u svijet onih koji su nas potrebni. Papa Franjo u kontekstu konferencije za vjeroučitelje o katehezi osoba s invaliditetom 2017. kaže kako je

¹⁰¹Cesare Bissoli, Isus odgajatelj, *Kateheza : časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral mladih*, 33(2011.)4, 337-350., ovdje 338.

¹⁰²Usp. *Isto*, 348.

cijela Crkva „pozvana otkriti i ispitati podudarne oblike kako bi svaka osoba, sa svojim darovima, ograničenjima pa čak i teškim nedostacima, mogla susresti Isusa na putovanje i s povjerenjem mu se prepustiti“¹⁰³ te nadalje „nikakvo fizičko ili mentalno ograničenje nikada ne smije biti prepreka ovom susretu, jer Kristovo lice svijetli u srcu svake osobe“¹⁰⁴ te bez obzira na nedostatke, Isus je taj koji daje puninu života. (usp. Iv 10,10)

Sveto Pismo nam kroz cijeli svoj sadržaj i brojne primjere pokazuje kako Bog koristi razne ljude s različitim nedostacima i slabostima kako bi preko njih ostvario svoje planove. Između ostalih, takav je i primjer Mojsija na temelju koga nam Bog pokazuje svoju moć da iskoristi naše slabosti za velika djela. Isus Krist kroz svoje javno djelovanje je uvijek pristupao u ljubavi i strpljenju prema svakom pojedincu. Upravo njegov način pristupa čovjeku bi trebao biti uzor svim učiteljima a posebno u radu s djecom s poteškoćama u razvoju. Papa Franjo nas u enciklikama poput *Amoris Letitia* poziva da otkrijemo nove načine pristupa ljudima tako da svaka osoba može upoznati Krista. U poučavanju djece s poteškoćama trebamo slijediti primjer Krista koji je liječnik duša i koji jedini donosi puninu života. Krist 'Rabbi' nas na primjeru svog pristupa sa učenicima uči kako da prilagodimo svoj pristup kako bismo mogli svako dijete podržati i razumjeti.

Kao što je on zamjetio ženu koja je krvarila kada je dotakla njegove haljine u mnoštvu, tako na primjeru njega se trebamo vježbati da uviđamo potrebe pojedinca i da svako dijete treba osobni pristup. Isus nije osuđivao, bio je otvoren za svakoga, bez obzira bili to pravednici ili farizeji, razumio je da svaka osoba ima svoj put do Kraljevstva te tako na primjeru njega mi trebamo biti svjesni da svako dijete ima svoj jedinstveni put u učenju. Riječ „Effata“ koja izlazi iz njegovih usta nas podsjeća da trebamo pomoći svakom djetetu da se otvori kako bi mogao ostvariti svoj puni potencijal. Isus Krist kao primjer i uzor odgajatelja bi posebno trebao biti prisutan u župnoj zajednici kao izvoru poučavanja i rasta u vjerskom životu. Kroz poučavanje o Kristu, djecu bi se trebalo poticati na razvoj ljubavi i razumijevanja prema svim ljudima te na osnaživanje svoje vjere kroz životne izazove. Isusov primjer treba biti primjer odgovornog odgajatelja svim vjeroučiteljima i župnicima kako bi potpunije ispunjali svoje poslanje na koje su pozvani. Kroz ljubav i blagost na primjeru Isusa Krista jedino je moguće biti pravi učitelj i odgajatelj.

¹⁰³Pratt Maureen, *Catechesis and Persons with Disabilities*, na: <https://www.catechist.com/saltandlight/>, (14.7.2023.)

¹⁰⁴*Isto.*

ZAKLJUČAK

Iščitavajući ovaj rad uvidjela se problematika kojom se bavi – pitanje čovjekova dostojanstva i stvorenosti na sliku božju, pitanje poteškoća s kojima se djeca rađaju ili koje u odraslih nastaje kroz različite uzroke te važnost vjere u Krista. Unatoč brojnim konvencijama i deklaracijama koje su kroz povijest nastajale i borile se za one s posebnim potrebama te unatoč tomu što se u suvremenom svijetu drži da je obrazovanje nužno i treba biti dostupno za sve, ipak uviđamo da nije tako. I dalje u svijetu postoji odbacivanje, diskriminacija i oduzimanje osnovnih ljudskih prava osobama samo zato što imaju određenu poteškoću. Svjedoci smo toga da unatoč razvoju društva u tehnologiji i medijama i sličnim stvarima, ljudska srca se i dalje nisu razvila u ljubavi prema onima koji su potrebni naše pomoći. Kroz ovaj rad sam nastojala prikazati poteškoće s kojima se velik broj djece suočava i koji svakim danom sve više raste te istaknuti potrebu povratka u zajedništvo sa Kristom i učiti se od njega kako bi mogli biti pravi vjerovjesnici, svatko u svom području i zanimanju te kako naučili prihvaćati sve, ljubiti unatoč tzv. nedostacima i boriti se za njihovo pravo na obrazovanje i mjesto u društvu. Potrebno je prije svega informiranje i obrazovanje javnosti o potrebama ove djece, o suradnji države sa raznim ustanovama i ostvarivanje raznih projekata kako bi se razvilo društvo u kojem se osobe s poteškoćama osjećaju prihvaćenima i voljenima. Izazov je živjeti i raditi sa djecom s poteškoćama u razvoju ali isto tako je i blagoslov jer ljubav koju primamo i dajemo u tom radu je nemjerljiva. Kao poticaj bi bilo dobro da svaki čovjek, a posebno kršćanin, u sebi nosi Kristove riječi „što god učiniste jednom od moje najmanje braće, meni učiniste“ kao podsjetnik kako trebamo živjeti i tko je u osobama koje susrećemo.

Iako se tehnološki svijet svakim danom razvija, promjena i napredak trebaju doći iz unutrašnjosti ljudi koja se treba dogoditi zamjenom kamenog srca srcem od krvi i mesa (usp. Ez 11,19). Kroz ovaj rad se pokušao istaknuti problem s kojim se svakodnevno suočavaju djeca s posebnim potrebama te njihova potreba za inkluzivnim obrazovanjem i jednakim pravima. Nužno je potrebno informiranje i obrazovanje društva o potrebi djece te rad na njihovom uključivanju u društvo. Kao što Crkva drži da svatko u svom zanimanju i području treba učiniti sve da se širi Kraljevstvo, tako je svatko pozvan promicati prava na obrazovanje svih ljudi te se zalagati za izgradnju društva u kojem se svaka osoba osjeća prihvaćenom i

voljenom, a to je jedino moguće ukoliko svakome primjer bude Isus Krist i njegove riječi da Njega prepoznamo u najmanjima.

Unatoč društvenom napretku, istinski napredak dolazi iz čovjekova srca, pozivajući nas na temelju Svetoga Pisma da kamena srca zamjenimo srcem od krvi i mesa (usp. Ez 11,20). Tek u takvom pristupu ljudima ćemo moći ostvariti život u ljubavi te stvoriti pravedno društvo. Kako bismo to mogli ostvariti na što bolji način, potrebno se obući u Krista tako da prožme čitav naš život pa da zajedno sa apostolom Pavlom možemo reći „Živim, ali ne više ja, nego živi u meni Krist.“ (Gal 2,20) Tek kada Krist bude u nama živio i kada mu dopustimo da prožme naše biće i upravlja našim životom, moći ćemo biti istinski svjedoci njegove ljubavi koja će se pokazivati u odnosu prema drugima jer „vjera koja nema djela je mrtva“ (usp. Jak 2,17) a „ljubav je ispunjenje Zakona.“ (usp. Rim 13,10)

LITERATURA

1. Izvori

IVAN PAVAO II., *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila - Hrvatska biskupska konferencija, Zagreb, 1994.

KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Naputak o poštivanju ljudskog života u nastanku i o dostojanstvu rađanja, Donum vitae/Dar života*, (22. veljače 1987.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2012., br. 5.

IVAN PAVAO II., *Evangelium Vitae – Evandjelje života, Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života*, (25.ožujka 1995.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003., br. 92

IVAN PAVAO II., *Evangelium vitae, enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života*, (25.ožujka 1995.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003., br. 92

PAPA FRANJO, *Amoris laetitia, posinodalna apostolska pobudnica o ljubavi u obitelji*, (19.ožujka 2016.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2017., br.80

HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Da vaša radost bude potpuna, kateheza i rast u vjeri u današnjim okolnostima*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2018., str. 104

2. Knjige

LIVAZOVIĆ Goran – ALISPAHIĆ Dalida – TEROVIĆ Enisa, *Inkluzivni odgoj i obrazovanje u školi*, Društvo ujedinjenih građanskih akcija, Sarajevo, 2015.

ZEČIĆ SADETA, MUJKANOVIĆ EDIN, DEVOLI DEVOLI, *Logopedija*, Sarajevo, 2008.

3. Članci

BISSOLI, Cesare Isus odgajatelj, u: *Kateheza : časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral mladih*, 33(2011.)4, 337-350.

DADIĆ Mario – BAČIĆ Ante – ŽUPA Ivana – VUKOJA Ana, *Definiranje pojmova invaliditet i osoba s invaliditetom*, u: *Hrana u zdravlju i bolesti*, Specijalno izdanje(2018)10, 64-66.

- IVANČIĆ Đurđica - STANČIĆ Zrinjka, Stvaranje inkluzivne kulture škole, u: *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 49(2013)2, 139-157
- KRALJEVIĆ KUVAČ, Jelena (ur.), Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2015.
- MALEŠ, Dubravka – ŠIRANOVIĆ, Ana – VIŠNJIĆ JEVTIĆ Adrijana (ur.), Pravo djeteta na odgoj i obrazovanje: teorije, politike i prakse, zbornik radova, Zagreb, 2017.
- PAVLIĆ, Richard - VLAHOVIĆ, Martina, Čovjek – slika božja. Teološka interpretacija i suvremeni izazovi, u: *Riječki teološki časopis*, 50(2017)2, 359-386.
- PULJIĆ, Ana – VULETIĆ, Suzana, Dostojanstvo osobe u kontekstu kršćanske antropologije, u: *Služba Božja*, 59(2019)3, 292 – 311.
- RADE, Renata, Ritmičke stimulacije i poticanje ranog govorno-jezičnog razvoja, u: *Logopedija*, 2(2010.)1., 7-11
- SUNKO, Esmeralda, "Društveno povijesni kontekst odgoja i obrazovanja djece s teškoćama u razvoju, *Školski vjesnik*, 65(2016), 601-620
- ŠEGO, Jasna, Utjecaj okoline na govorno-komunikacijsku kompetenciju djece; jezične igre kao poticaj dječjemu govornom razvoju, u: *Govor*, 26(2009)2, 119-149.
- VRSALJKO Slavica - PALEKA, Petra, Pregled ranoga govorno-jezičnoga razvoja, u: *Magistra ladertina*, 13(2018.)1, 139 – 159
- VUGDELIJA, Marjan, Dostojanstvo čovjeka u svjetlu Biblije i kršćanske teologije, u: *Služba Božja*, 40(2000.)1, 3-64

4. Web mjesta

BANJAN BAKETIĆ, Ivana, https://maminamaza.com/dijete/sto-ukazuje-da-dijete-ima-poteskoce-u-govoru-i-kad-posjetiti-logopeda?fbclid=IwAR2bH0x9uBwK7MvTD4bT0Xw2OTi6_uNVJZ8NNuDmyGeVCFwIc3rMDVHmw7k%20

BUTIRIĆ, Meri, <https://udruga-dyxy.hr/radionice/>

CENTRE FOR STUDIES ON INCLUSIVE EDUCATION SUPPORTING INCLUSION, CHALLENGING EXCLUSION, The UNESCO Salamanca Statement, <http://www.csie.org.uk/inclusion/unesco-salamanca.shtml>, (10.5.2023.)

From infanticide to Mount Olympus: Disability in ancient Greece, <https://mentoringreece.com/mount-olympus-disability-ancient-greece/>

HRVATSKA UDRUGA ZA DISKLESIJU, na: <http://hud.hr/disgrafija/>

KUČKO Ema, Govorni razvoj djece rane i predškolske dobi, Sveučilište u Zagrebu, 2020., <https://repozitorij.ufzg.unizg.hr/islandora/object/ufzg:1445>

LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD MIROSLAV KRLEŽA, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=36996>, 2021.

NARODNE NOVINE, Odluka o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima, na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2009_11_12_143.html

MAĐERIĆ Antonio, Mucanje i poremećaji govora kod djece, Sveučilišni centar Varaždin, 2022., <https://repozitorij.unin.hr/islandora/object/unin:5062>,

PRATT Maureen, Catechist, Catechesis and Persons with Disabilities, na: <https://www.catechist.com/saltandlight/>,

PRAVOBRANITELJ ZA OSOBE S INVALIDITETOM, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, <https://posi.hr/konvencija-o-pravima-osoba-s-invaliditetom/>,

PRIBANIĆ Dora, na: <https://logoped.hr/koliko-znamo-logopediji/>

PULJIĆ, Ana, 2018., *Dostojanstvo ljudske osobe*, diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, <https://zir.nsk.hr/islandora/object/djkb%3A126>

SVEUČILIŠTE U SPLITU

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja, _____, kao pristupnik za stjecanje zvanja magistra/magistrice _____, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mog vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, _____

Potpis

Religious Education of Children with Speech and Communication Challenges

Summary

In this paper, the author addresses the issue of educating children with developmental difficulties, with a particular emphasis on speech and communication challenges. The paper emphasizes the importance of human dignity and worth as inherent qualities based on being created in the image of God. It also examines the issue of inclusion of children with developmental difficulties throughout history. In the central part of the paper, the author focuses on the language and speech development of children and the factors influencing it. Within this chapter, the author defines speech difficulties and their symptoms, as well as the role of speech therapy, along with the activities of the DYXY Association in the Split-Dalmatia County. In the third chapter, the author discusses the significance and influence of the family on the religious education of children with developmental difficulties, primarily based on church writings and documents. The importance of the Holy Scriptures, particularly Jesus Christ as a fundamental educator, is also examined.

Keywords: dignity, inclusion, speech therapy, family, Jesus Christ